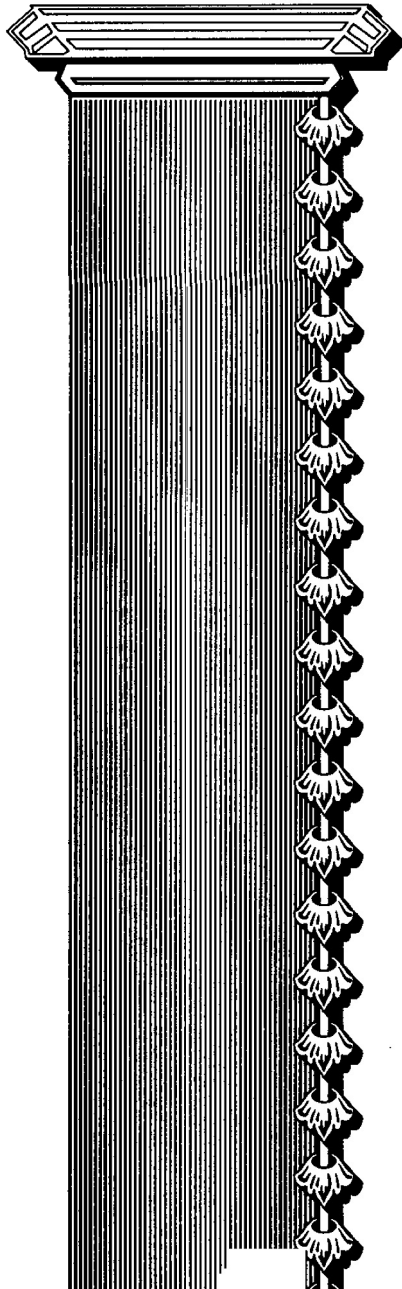

מנהגי ותיקין

דברים אחדים

ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה, קונטרס "מנהגי ותיקין", והוא לקט ענינים, רב האיכות ומעט הכמות, הכולל עובדות והנהגות, הוראות ומעשה רב, מאת רבותינו שרי התורה, מרן החזון איש זצללה"ה, ומרן הגרי"ז מבריסק זצללה"ה. שנמסרו ע"י הרה"ג רבי דוד פרנקל זללה"ה, אשר היה מתאבק בעפר רגליהם, והוי קא דייק וגמיר, מה דהוי שמיע ליה מפייהם, וממה שראה אצלם הנהגתם בקודש, והיו נשמעין על ידו בבי מדרשא בכל עת מצוא.

הדברים המובאים בקונטרס זה, רובם בעניני אורח חיים, ורובם דברים שבע"פ, שנמסרו מפי רבי דוד ז"ל 'בעל השמועה', ונרשמו ע"י אנשים נאמנים, יש מהם שנרשמו על אתר כשנשמעו, ומהם שנרשמו לאחר זמן. חיבה יתירה נודעת לנו, לרשימה קצרה של מנהגי מרן החזון"א זללה"ה, מכת"ר ר' דוד ז"ל, אשר השאיר אחריו ברכה, וכפי הנראה כתבם סמוך לפטירת רבו זללה"ה, כוללת בקרבה נ"ח סעיפים, ונכתבו בדיוק נמרץ וקוצר אמרים, וזה שמו אשר קרא לרשימה זו "מנהג ותיקין", וכפי שרשם בראש הדף. ומטעם זה קראנו גם אנו ללקט הנהגות אלו, בשם "קונטרס מנהגי ותיקין", כי זה שמו אשר נאה לו, הואיל וכולל בקרבו מנהגים ועובדין טבין של רבותינו זצללה"ה.

נגשנו אל המלאכה, ללקט השמועות, לערוך ולסדר את הרשימות להביאם לבית הדפוס, לזכות את הרבים, ולמען היות ניר לדויד, להיזכר לטובה ושפתותיו יהיו דובבות בקבר. עבודה קשה שבמקדש היה לבחור רק הדברים הראויים לדפוס, להניח מה שלא היו ברור כל צרכו, ולהשמיט את אשר יפה לו דבר ההשמטה. ועל כולם לדייק היטב במסירת הדברים, ובבירור העובדות

וההנהגות ומעשי רב. – הרבה דברים השתדלנו למסור בלשון רבותינו בלשון המדוברת ב"אידיש", כפי שנמסרו באופן מדויק ע"י ר' דוד ז"ל, דדייק וגמיר שפיר, וכמאמרם "שחייב אדם לומר בלשון רבו" (עיי' ברש"י ברכות דף ל"ג ע"ב ד"ה כרחבא, ורש"י שבת דף ט"ו ע"א ד"ה שחייב. וכמובן שדייקנו בזה רק עד כמה שיד אדם מגעת). – הוספנו בשולי הגליון ציונים לידע בכל דבר מקור השמועה, וכן הערות ומילואים לעובדות והנהגות שונות, אשר לפיהם מתברר ומתבהר הענין טפי. – ודלו עינינו למרום, שלא יצא מכשול מתחת ידינו.

ונשגר כסא דברכתא, לכל אלו שמסרו לנו דברים מאוצר זכרונותיהם ורשימותיהם, ולכל אלו שהקדישו מזמנם לעבור על החומר, כולו או מקצתו, והעירו את הערותיהם – בכתב ובע"פ, והדפסנום בתוך ההערות – , והכל כמו שכתבנו בדברינו בראש הספר.

אמנם כבר מנויה היא וגמורה, ובאזהרה רבתי היא אמורה, כי אין לסמוך למעשה על האמור בזו הקונטרס לתפארה, מאחר ובתוכה דברים שלא נרשמו סמוך אל השמועה, וכן דברים שמכלי אל כלי הורקה, ושמא שמע השומע וטעה. וגם אולי לא נאמרה רק מחמת טעמא מילתא, או שמא לא היתה אלא הוראת שעה. וכבר אמרו חכמי הברייתא והגמרא, שאין למידין מפי מעשה הלכה, ולא מפי לימוד שמא יטעה בסברא. וע"כ באתי לעוררה, לבדוק כל אחד ולעיין אחר שורשי ההלכה, ולברר כל מנהג מפי ספרי הדינים וההנהגה, או לשאול אצל חכם מחכמי תהילה, אשר כוחו אתו להוציא הלכה ברורה, ובמאזני שכלו ישקלנה, ויכריע בדעתו דעת רחבה, אז לא יבוא לידי תקלה, כי יאיר עליו קרן אורה.

מפתח

- א. מנהג ותיקין** ..... **שכט**
הנהגות מרן החזון איש זללה"ה (נ"ח סעיפים מכת"י של רבי דוד זצ"ל) /
- ב. ציצית** ..... **שלו**
נוסח הברכה בטלית קטן / הטלת ציצית בלילה / בזהירות משום עידנא דריתחא / ט"ק מעל הכתונת / בעת שינה (מהחזו"א והגר"י) / ט"ק של צמר / של שאר מינים, ושל צמר גפן (כותנה) /
- ג. נטילת ידים** ..... **שלח**
זהירות בטהרת הידים / ליהור גם על הקטנים /
- ד. קריאת שמע ותפלה** ..... **שלח**
פ"א יצא בק"ש ונטל ידיו / בזהירות מאיחור זמן תפילה מחמת גוף נקי (מהגר"י) / בפסוק יהיו לרצון וגו', אם "לפניך" קאי אלמעלה או אלמטה (מהגר"י) /
- ה. בעניני קדיש** ..... **שלט**
"ויצמח פורקניה" במקום שאין מנהג לאומרו /
- ו. תחנון** ..... **שמ**
התחיל הקדיש / תחנון אחר סוכות, אחר שבועות, וב"ד אייר / . . .
- ז. קריאת התורה** ..... **שמ**
דרכו באמירת פסוק "כי עין בעין וגו'" / נסע דרך רחוק לשמוע קרה"ת / בשמו "ישעיה" או "ישעיהו" - בעליה לתורה /
- ח. זימון וברכת המזון** ..... **שמא**
זימון בבן י"ג שנה שלא הביא ב' שערות / מים אחרונים - רביעית /
- ט. ברכות** ..... **שמא**
בנות באמצע סעודתו / ברכה אחרונה - שתיית הכוס בפעם אחת ב"תה" ו"חלב" / כני"ל (מהגר"י) / "הגומל" בנוסע באוירון /
- י. זמנים** ..... **שמג**
בדיעבד שלא התפלל מנחה עד אחר השקיעה / זמן צאת הכוכבים / ג' כוכבים מרוכזים / זמן לילה - ארבעים וחמש דקות אחר השקיעה, או חמישים דקות / בהבדל שבין קיץ לחורף / באר"י העיקר כדעת הגר"א והגאונים אבל לחומרא עד שהכסיף העליון וכו' (בשם ה"קהילות-יעקב" בשם החזו"א) / מילה בשבת - בנולד שלושים וחמש דקות אחר שקיעה /
- יא. קרי"ש שעל המיטה** ..... **שדמ**
ברכת המפיל /

עניני שבת

- יב. בעניני שמו"ת** ..... שמה
סדר העברת הפרשה שמו"ת / פרשת וזאת-הברכה - זמנה /
- יג. קידוש, סעודת שבת, הבדלה, ומלוה מלכה** ..... שמו
אי היין שבגודש הכוס מצטרף לשיעור רביעית (מהגאב"ד טשעבין מהחזו"א ומהגרי"ז) / דין חמר-מדינה בבירה, ומיצים למיניהם / בדין קידוש במקום סעודה / סדר סעודת שבת בבוקר וסעודה שלישית / בסדר שלאחר הבדלה, ומלוה מלכה /
- יד. בעניני שבת** ..... שמו
זהירות ברחיצת פניו / באיסור השימוש בחשמל / השארת כביסה תלויה בחוץ /
- טו. בעניני עירובין** ..... שמח
על הקשיים בכשרות העירוב / אין עירוב כשר בעולם וכו', / אוסר להוציא עגלת תינוק וכל משא בשבת / עוד על הקשיים שבעירובין (מהחזו"א ומהגרי"ז) /
- טז. ראש חודש וקידוש לבנה** ..... שמו
לימוד בראש חודש / קידוש לבנה תחת הגג /

חג הפסח

- יז. בדיקת חמץ** ..... שג
ליל בדיקת חמץ אצל מרן החזו"א / שליחות בבדיקת החמץ / כיבוד הבית / לבדוק - תחת המזרונים, הברזלים והקפיצים / תחת הארון / להסגיר חשש חמץ אחורי מחיצה / בדיקת כיס הטלית והתפילין ולנערן / בדיקת הספרים העומדים לשימוש בפסח דף אחר דף / בדקו גם השי"ס שבביהכ"נ שבביתו / בדיקת חמץ נתארך עד שעה מאוחרת /
- יח. מים שלנו ואפיית המצות** ..... שג
החזו"א לקח מים-שלנו אחר שקיעה, ואילו הגרי"ז קודם השקיעה דוקא / מעשה שנתאחרו לחזור לעיר ממים-שלנו (מהגרי"ז) / הזהירות הגדולה באפיית המצות (מהגרי"ז על הגר"ח) / כפולות קטנות שנעשו מהמחרר, ולשוניות שנתזו (מהגרי"ז) / כפולות הדקות שמחמת גלגול המצה (מהחזו"א) /
- יט. הפרשת חלה** ..... שג
סדר ואופן הפרשת חלה מהמצות (להחזו"א) / כלי גדול המחזיק ארבעים סאה אי מצרף לחלה (מהגרי"ז) /

- כ. בעניני פסח** ..... **שנד**
שרויה בפסח - חליטה / מלח במצה - בסעודה / כתיבת חידושים
בחוה"מ / בלא שינוי / בעפרון ולא בעט - חשש חמץ /
- כא. חמץ אחר הפסח** ..... **שנה**
מכירת חמץ גמור / מוכר חמצו כנהוג אי שפיר דמי לאחר להחמיר
עליה / מצות מכונה אחר הפסח /
- כב. בעניני יו"ט** ..... **שנו**
עירובי חצירות / הדלקת גפרור מצד הראש (מאש אחר) / לא התיר
נגיעת גפרור בברזל חם / אין לצאת עם עגלת תינוק ביו"ט /
- כג. חול המועד** ..... **שנז**
צחצוח נעלים / חתימה על קבלת מברק /
- כד. אסרו חג** ..... **שנח**
לאכול סעודה במוצאי יו"ט / אמירת למנצח "יענך" באסרו חג /
- כה. בעניני תענית** ..... **שנח**
פסיק סעודתו חצי שעה קודם עלות השחר /
- כו. תשעה באב** ..... **שנט**
קריאה בשבת בניגון איכה / בדין מינקת בת"ב / תהלים בערב ת"ב
אחר חצות / במוצאי ת"ב קודם ערבית נטל ידיו כדין /
- כז. אלול ועשרת ימי תשובה** ..... **שס**
מנהג לומר תהילים באלול / להשלים הצום בברית מילה בצום גדליה
נדחה / בשכח ולא עשה כפרות /
- כח. סוכות** ..... **שס**
כיסוי השולחנות בבית / ישיבת סוכה "תשבו כעין תדורו" / ד' דפנות
שלימות / לסכך בענפים ירוקים, לא ב"קיינעס" ובלפונים
(ומחצלת) / בצובע את הסכך / בחומרת "מעמיד דמעמיד" /
- כט. אתרוג** ..... **שסב**
מראה "ברוי"ן מחמת משמושין וזיעה / כני"ל (מהגרי"ז) / לכם
באתרוג - פסיקת דמים /
- ל. חנוכה** ..... **שסג**
הדלקה מימין לשמאל מנר הסמוד לפתח / זמן הדלקתן / כיבוי הנרות
לאחר שדלקו כשיעור / מקום הדלקה - דין פתח החצר / דין פתח חדר
מדרגות / פתח הנראה לרה"ר / פתח חדר המדרגות למי שגר בקומה
שניה (מהגרי"ז) / פתח חדר מדרגות שאינו פונה לרה"ר (אעי"פ שדוירן
רואין שם) / חלון הנראה לרה"ר (מהגרי"ז) / במוציא הבדלה ואח"כ נר
חנוכה / בזמן ההדלקה במוציא (מהגרי"ז) / המדליק מפני החשד סגי
בנר אחד (מהגרי"ז) /

לא. פורים..... ששה

קריאת המגילה עם הבעל קורא (מהגרי"ז) / אומר הדי' פסוקים עם הקהל ועם הבעל קורא (מהגרי"ז) / יושב בשעת מגילה (מהגרי"ז) / קריאת המגילה עם הבעל קורא (מהחזו"א) / ובלילה היה חוזר וקורא פעם שני בביתו (מהחזו"א) / דין ירושלם החדשה כשאין קורין כלל בירושלם העתיקה - (כמו שהיה מפורים תשי"ט עד פורים תשכ"ח) / בענין הני"ל (מהגרי"ז) / "תקנה לי חצירי" במשלוח מנות (מהגרי"ז) / משלוח מנות אחר שקיעה (מהגרי"ז) /

לב. שידוכין ונישואין..... שסז

שני שמות שוים - בכלה וחמותה / בשני המחנותים / בחתן וחותנו / שתיית כוס שבע ברכות בסעודה שלישית קודם הבדלה (מהחזו"א ומהגרי"ז) /

לג. אבילות וניחום אבלים..... שסז

אזהרה שלא יפול עפר על המת / זמן הקמת מצבה / ניחום אבלים בשבת (מהגרי"ז) / בדין מי שאין לו מנחמים - יושבין במקומו / ניחום אבלים אנשים לנשים (מהגרי"ז ומהגאב"ד טשעבין) /

לד. ליקוטים שונים..... שסט

מעבר גברים דרך חדר הנשים / קוואטי"ר לחתן וכלה / קריאת שם לילד - שם שיוכל להתבייש בו / אחר אבותיו / אחר המאורע ופרשת השבוע / בענין תגלחת שיער נשים נשואות / טלית ותפילין ביוצא לדרך / גם בעל דיעות כוזבות יינו יין נסך / בדין טבילת "טרמוס" (מהגרי"ז) / בקפידא שלא לעבור בין שני דקלים / להעדיף לקנות אצל שומר שבת / אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה / זהירות מכנימות בקליפי פרי הדר /

וזאת למודענו! כי בדרך כלל צוין בכל דין, מנהג, והלכה, אם הוא למרן החזו"א או למרן הגרי"ז, אולם המעט אשר נמצא בסתמא הוא ממרן החזו"א זללה"ה

א.

הנהגות מרן החזון איש זללה"ה מכת"י של ר' דוד זצ"ל, וזה שמו אשר קרא לו

"מנהג ותיקין"

- א. שנים מקרא, קודם פעם אחת מקרא, אח"כ תרגום, ועוד פעם מקרא².
- ב. לקרות עד פתוחה וסתומה או היכי דסליק ענינא³.
- ג. מרן זללה"ה לא נהג לומר ההפטורה⁴.
- ד. נטילת צפרנים ביד דקדק וברגל לא⁵.
- ה. תקן פתילת הנפט לכבוד שבת.
- ו. עשה עירובי חצירות.

---

1. קונטרס "מנהג ותיקין" (כל סימן א' בלבד) היא רשימה קצרה מהנהגות מרן החזון איש זללה"ה, שמצאנו מכת"י של ר' דוד ז"ל, ורשם מעליה "מנהג ותיקין". כפי הנראה נכתב סמוך לפטירת מרן זללה"ה. והוא קונטרס קטן מעט הכמות ורב האיכות, ונכתב בדיוק נמרץ וקוצר אמרים. הקדמנו תחילה להדפיס סימן זה, והדפסנו הדברים כמות שהן כפי שיצאו מתחת ידיו ז"ל, מבלי לסדר אותן לפי ענינים, אך הוספנו הערות בשולי הגליון לפי הצורך.

וזאת למודיעו! כי רק סימן א' בלבד, הוא ממה שרשם רבי דוד ז"ל בכתב ידו, ויתר סימני "מנהגי ותיקין" הם ממה שנמסר בע"פ ר' דוד ז"ל, כפי אשר ראה וקיבל מרבותינו זללה"ה ונרשמו ע"י השומעים וכמבואר בהקדמה.

2. הטעם כיון דהתרגום הוי פירוש התורה עדיף טפי לקרוא התרגום מיד אחר פעם אחת מקרא, כדי להבין הפשט, ואח"כ כשיודע הפשט קורא מקרא פעם שנית. ועי' אורח סי' רפ"ה במ"ב שם ס"ק ו' ושם בשעה"צ אות י'.

3. ועיין במ"ב סי' רפ"ה סק"ב מש"כ בשם ספר מעשה רב.

4. ר"ל דלא הכין ההפטורה בעת קריאת שמו"ת, עיין סוף סי' רפ"ה ברמ"א שם.

5. ביד דקדק שלא ליטול צפרניו על הסדר אלא לדלג, אבל בצפרני רגליו לא.

- ז. סדר לקיחת חמין לשתי', כוס נגוב, שפכו לתוכו, ואח"כ לכוס שני ג"כ נגוב, ושמו בריקן סענטץ, ועל הסענטץ המים⁶.
- ח. טלית מיוחד, וכן כובע עליון וגם תחתון, וגם מנעלים, אם הי' באפשר גם ט"ק⁷.
- ט. נזהר הי' לאכול לפני חצות עש"ק⁸.
- י. כתיבת דברי תורה עד הרה"נ.
- יא. קירב התחתונה אצלו ובצע עליה⁹.
- יב. קודם טעם ואח"כ בצע למסובין¹⁰.
- יג. נטל ידיו בין דגים לבשר.
- יד. וכן שתה אחר דגים.
- טו. לכתחילה קידוש במקום סעודה דוקא פת, והוי עובדא וצוה לשתות רביעית שלימה ודי¹¹.

---

6. ביאור הדבר, שנתנו המים מכלי ראשון (העומד על האש) לתוך כוס נגוב, וכיון דהקילוח מחברו מכלי ראשון לכוס, חשבינן כוס זה לחומרא ככלי ראשון. אח"כ שפכו המים מכוס זה לכוס שני אחר ג"כ נגוב, אח"כ הכניסו בכוס הריק תמצית תה, והחזירו המים לכוס הריק על התמצית תה. והרויחו בזה גם לצאת דעת החוששים לצביעה כיון ששמו התמצית תה תחילה, וראה בסי' שי"ח במ"ב סוף ס"ק ל"ט, ושם בשעה"צ אות ס"ה.

7. ראה סי' רס"ב ומ"ב סק"ה בשם האריז"ל שטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול, יער"ש.

8. היינו שנוהר להקדים אכילתו לפני חצות היום. ואחר חצות לא הי' אוכל אף שלא אכל לחם לפני חצות (מהגרמ"ג בשם ר' דוד ז"ל, וראה "דינים והנהגות" פרק ט' ס"א).

9. שהיה בוצע רק על ככר אחד התחתונה, וכדי לא להיות מעביר על המצוה עשה כעצת הט"ז (המובא במ"ב סי' רע"ד סק"ה), שנהג להניח התחתון קרוב אליו יותר מן העליון ונמצא שפוגע תחילה בתחתונה.

10. ר"ל שלא פירס המוציא למסובין עד אחר שטעם.

11. הכי הוי עובדא פעם אחת בדידיה, ועי' להלן סימן י"ג בעניני סעודת שבת אות ג'.

טז. קליפת בננות לא להוריד מהשולחן¹².

יז. לכתחילה יעמיד אצלו צלחת לשים ישר מפיו גרעיני השזיפים וכדומה.

יח. רפואה אחר שהשתמשו בה לא לטלטל.

יט. ספרים לא להחזיר¹³.

כ. כובע קשה שנעשה קמט לא להחזירו בשבת¹⁴.

כא. אם נקרע ההענגער [המתלה של הבגד] או כיוצא דברים העומדים לתקנם לא בטיל לבגד, וממילא אין לצאת בו, ואפי' ביו"ט.

כב. להזהר [מ]לעשות מלאכה עד אחר הברלה.

כג. לשפשף הידים ולנפצם היטב עד שלא ישאר עליהם מים בעין¹⁵.

כד. להזהר [מ]לפתוח ספר שכתובים אותיות או ציורים על חודי הדפים.

כה. אין לאכול דבר שמצויר בו אותיות.

כו. אם צריך לצאת במטפחת האף, טוב לקושרה על בית יד הכתונת במקום כפתור ולא בגוונא אחרינא¹⁶.

---

12. קליפות בננות אמר לא להוריד בידים משום טלטול מוקצה, אלא יחד עם דבר אחר דליהוי טלטול מן הצד (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

13. היה מקפיד שלא להחזיר הספרים מן השולחן להארון, אולי משום טירחה שלא לצורך, אי"נ משום ליתא דמעמר. וספר אחד מותר ומיהו החזו"א לעצמו לא היה מחזיר אפילו ספר אחד, (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א. והגר"י ברטלר אמר לי ששאל פעם אי הטעם משום מעמר והשיב לאו).

14. בכובע שנקמט יש ליזהר בשבת שלא להחזיר הקמט משום חשש מכה בפטיש, והני מילי בקשים אבל רכים לא. והחזו"א היה נזהר גם בשלנו (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א). ופ"א אמר דוגמא כגון הכובע שלו של שבת מיקרי קשה, ושל חול (שהיה רך ביותר) מיקרי רך (מהגר"י ברטלר שליט"א).

15. ראה שו"ע או"ח סי' ש"ב סעיף י'.

בז. לקפל תיכף אחר הבדלה הטלית¹⁷.

בח. אין לאשה לצאת בשעון דלא נקרא תכשיט.

בט. להניח עירובי חצירות בחדר שיש בו ד' על ד' ולא בחדר שיש בו כדי לרבע.

ל. לא להשתמש בדבר שנעשה בו איסור הוצאה¹⁸.

לא. אסר לצאת בניילון על הכובע.

לב. בסעודה שלישית בצע על חלות מגולים.

לג. עתון או נאומים אע"פ שהם כשרים אין לטלטלם משום מוקצה.

לד. אין להחזיק ספר וכיו"ב באויר רה"ר דרך החלון¹⁹.

לה. כיסוי כלי רחב צריך לקושרו²⁰.

---

16. בדיריה הוי עובדא, שהורה לו בזה הלכה למעשה, פעם אחת בשב"ק כשרצה ר' דוד לצאת מבית החזו"א, ולקח המטפחת וסיבב על צוארו כמו צעיף, ראה זאת החזו"א, והסירה ממנו, ופתח לו את כפתור שרוול חולצתו, ולקח המטפחת וקשר אותה (קשירה פעם אחת) מסביב להשרוול שיהיה במקום הכפתור, ואמר לו שכה"ג הוי דרך מלבוש, כשנעשה לצורך החולצה. (ומיהו אין להתיר לעשות כה"ג בשעון יד שישים אותו במקום הכפתור כי מחמת חשיבותו לא בטיל, ראה "דינים והנהגות" פי"ד ס"ו).

17. כדי להתעסק במצוה מיד, וכמו שכתב במהרי"ל הובא במ"ב סי' רצ"ט ס"ק מ'. ואמר לנערו המקפל טליתו שיקפל באופן שהבטנה תהיה מבחוץ (מהגר"י ברטלר שליט"א). - וראה "דינים והנהגות" פרק י"ח, דבחוה"מ לא היה מקפל הטלית.

18. מרן היה אומר בזה"ל: "הגאון לא רצה להשתמש בדבר שנעשה בו איסור הוצאה" (עיין מעש"ר אות ק"מ). וע"ע במ"ב סי' ש"ח בביה"ל ד"ה אחת בשם החי"א, אבל המוציא מרשות לרשות וכו' יעו"ש, (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

19. וה"ה בכל מקום שאין שם עירוב, ואינו אלא זהירות בעלמא (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

20. וצ"ע מה הגדר והשיעור בכלי רחב (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א). ועי' חזו"א סי' נ"ב אות י' "אין אנו יודעים שיעורא יעו"ש.

לו. לומר בלחש ויהי ערב ויהי בוקר וגו'.

לז. השתמש רק בכלי אמאיל ולא באלומניום הצריכים הכשר.

לח. השוחט הי' צריך לבדוק הסכין לפני השחיטה ולא אחרי²¹.

לט. לא הלך בגרבי צמר²².

מ. סרדינים של נכרי אסור משום בישול עכו"ם.

מא. אין להכנס באופן של קביעות לבית שהולכים שם פרועי ראש, ובאקראי [שרי] משום שא"א להעמיד הדת על תילה.

מב. על שמן של חו"ל הו"ל חששות ונמנע מלהשתמש ממנו.

מג. היין הי' צריך ג"כ שליח כשר כי אחרת צריך חבת"ח.

מד. אפילו סכין עם מכסה כיסה בשעת ברהמ"ז.

מה. על מלפפון בירך שהחיינו²³.

מו. נטילת ידיים רביעית על כל יד בריוח פעם אחת.

---

21. ראה שו"ע יו"ד סי' י"ח.

22. שמא יש חוטי פשתן בתוך הנעל כמו שהיה הדרך אז לתפור הנעלים (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

23. בספר ארחות רבינו (ח"ב דף ש"מ): סיפר לי המשבי"ק הרה"ח הרד"פ (שליט"א) [זצ"ל], שמרן החזו"א זצוק"ל בשמינית בחודש כסליו תשי"ג אכל מלפפון וברך עליו שהחיינו. ושאר ירקות אכל מרן מחנוכה, פרט לחריין שחשש מרן בפסח בשמינית ושלח להביא מההפקר כנ"ל. וכך הוי עובדא בכסליו תשי"ג שאלה הרבנית ע"ה אחות מרן את מרן אם מותר כבר לקנות מלפפונים ואמר להסתכל בלוח התאריכים של ק.כ. למוצאי שביעית, וכתוב שם הזמן כמה ימים בכסליו וכבר הגיע הזמן, ואמר מרן לאחותו לקנות בחנות של יהודים וקנתה, והסתכל מרן בתאריכים וראה שבסדר, ובירך שהחיינו ואכלו, עכ"ל. (ויש לעיין לבזמנינו כיון דהמלפפון מצוי כל השנה הן קיץ והן חורף).

מז. לשפשף הידים²⁴.

מח. על אורז בירך מזונות ובורא נפשות²⁵.

מט. על ברוינע קאשע פרי האדמה.

נ. תפילת הדרך צריך לומר אפי' ב' פעמים ביום אחד אם שהה דרך קביעות²⁶.

נא. להזהר בחוה"מ שלא ליטול ידיו על זרעים.

נב. על מארניץ וגרעפרוכט עכאו"א שהחיינו²⁷.

נג. ציצית הקפיד לעשות הקשרים מהודקים²⁸, והכריכות לצד ימין, ואפי' בלילה²⁹.

---

24. ראה שו"ע או"ח סי' קס"ב סוף ס"ק ב' ברמ"א.

25. עי' בזה במעשה רב סי' ע"ב.

26. ופ"א כשהצטרך ר' דוד לנסוע עם אמו לירושלים, נכנס מקודם לשאול איך יעשה עם תפיה"ד. ושאל מרן מה יעשו בירושלים, ענה כי קודם תלך לאיזה רופא, ואח"כ תלך לבית חמיה לפוש קימעה, ואח"כ יחזור. והורה לו מרן שיאמרו תפיה"ד גם בשובם. ושאל ר' דוד הלא במ"ב (סי' ק"י) כתב שיאמרו רק פ"א ביום, ענהו מרן גם בזה חלוק אני עמו, (הגראד"ג שליט"א). ומפי הגרמ"ג שליט"א שמעתי, שפ"א כשמרן נסע לאחיו ר"מ לירושלים, וכשנסע עמו בדרך חזרתו לב"ב, אמר למרן כי הוא יכול להוציאו בתפילת הדרך, (כי הוא עדיין לא בירך באותו יום כיון שהיה בירושלים) ואעפ"כ לא יצא ממנו, וכש"כ שלא בירך שנית, ע"כ. ועכ"פ עיקר הכוונה להצריך לברך תפיה"ד שנית, אינו אלא היכא דהוי הפסק גמור ומהותי, וצ"ע הגדר בזה.

והיה מעשה, בעת שהעלו את ארונו של החיד"א זללה"ה לירושלים, והגאון בעל קהילות יעקב זצללה"ה נסע אז להלוויה, וארכה שעות רבות עד הלילה. ובשובו חזרה לב"ב, אמר לו בנו הגרשי"ח שליט"א - שנסע אז יחד עמו - כי ר' דוד פרנקל אומר בשם מרן שאם מתעכבים זמן ארוך יש לברך שוב תפיה"ד, והשיב לו ע"ז, דעכשיו כיון שכבר לילה, ויש דיעות שבליילה בלאו הכי צריך לברך דהוי ליה יום אחר, יש לצרף דיעה זו ולברך עוד פעם, (הגראד"ג שליט"א).

27. היינו על תפוז ואשכולית, ועיין באו"ח סי' רכ"ה ובמ"ב ס"ק י"ד, בגדר פרי חדש לברכת שהחיינו.

28. היינו להדק הקשר הראשון בחוץ לבגד אע"פ שהכנף מתקמט.

29. ראה להלן סי' ב' סעיף ב'.

נד. לדקדק [ב]ריבוע הקרנות של ט"ק³⁰.

נה. וכן החוט שסביב הנקב שלא יהי' ממין הבגד.

נו. לפסח הקפיד על כלים לבנים.

נז. סיכה כשתיה וממילא צריך סבון כשר.

נח. שמיכות של צמר לעשות קרן אחת עגולה.

ע"כ מכתב ידו של רבי דוד ז"ל

---

30. ועי' בביה"ל סי' י' ד"ה ולא שיהיו עגולות, וע"ע "דינים והנהגות" פ"ב ס"ג.

ב. בעניני ציצית

- א. מרן החזו"א אמר לברך על טלית קטן "על מצות" ולא "להתעטף"³¹.
- ב. ראה בפמ"ג (או"ח סי' י"ח) שכתב שמותר להטיל ציצית בלילה, ודוגמא לדבר אין מחוסר זמן לבו ביום יעו"ש. ואמר ר' דוד ז"ל, שהחזו"א תמה על הפמ"ג למה הוצרך לזה, כי בלא"ה לא חסר בשום דבר כשעושה בלילה. והוי עובדא, שהחזו"א אמר לו לתקן הציצית שלו בלילה, שהענף יצא פחות משני שליש מהגדיל, ואמר לו להתיר הציצית ולעשותו מחדש, וזה היה בלילה, ועשה זאת כשהיה החזו"א לבוש הט"ק עליו, ולא משום דלילה לאו זמן ציצית, אלא משום "דמצותו בכך" כדעת המרדכי³².
- ג. ובעת שעשו תיקון בהטלית-קטן, הי' החזו"א מקפיד ללבוש אז את הטלית-גדול משום עידנא דריתחא³³.
- ד. החזו"א היה לובש את הטלית קטן מעל הכתונת.
- ה. בעת השינה לא היה החזו"א ישן בט"ק.
- ו. ואמר ר' דוד ז"ל, שהבין מדברי מרן הגרי"ז, שגם הוא לא היה ישן עם הט"ק³⁴.

---

31. ועי' ספר מעשה רב סי' י"ז.

32. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל. ועי' במ"ב סי' י"ט סק"ג.

33. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

34. זה היה בעת הגזירה של שירות לאומי, דמרן הגרי"ז סיפר לר' דוד אודות משלחת הרבנים שהגיעו מארה"ב בענין שרות לאומי, שהודיע שהם יכולים לבוא אליו בלילה אפילו מאוחר מאד,

ז. אורות מש"כ במעשה רב (הלכות ציצית אות י"ז) שהגר"א לא לבש ט"ק של צמר. ובפעולת שכיר שם כתב וז"ל ומה שלא לבש ט"ק של צמר שמענו טעם הדבר עכ"ל. ולא פירש מה הטעם, [וכבר נאמרו ע"ז כמה טעמים]. ואמר רבי דוד ז"ל, ששמע מפי מרן החזו"א שאמר, שכל הטעמים שאומרים בזה אינם הטעם האמיתי, ואנחנו לא נדע³⁵.

ח. מרן החזו"א נהג למעשה ללבוש טלית קטן של שאר מינים, ולא החמיר לעשות של צמר דוקא, (ועיין בזה במ"ב סימן ט' ובשונה הלכות שם). וכך נוהגים תלמידיו אחריו. והנה באחד הפעמים שרבי דוד ז"ל בא לפני מרן הגרי"ז בירושלים, וראה אותו לובש ט"ק לבן של כותנה (צמר גפן), שאל אותו מרן למה הולך עם ט"ק לבן (היינו של צמר גפן), ולפי מנהג החסידים הולכים בט"ק של צמר), השכיל ר' דוד וענה לו על אתר "הלא כן כתוב במעשה רב"³⁶, ונתחייך הגרי"ז מתשובתו (על שלא השיב לו כי הוא הולך כמנהג החזו"א), ושאלו מיד שאלה נוספת "א"כ מפני מה יש לך שני נקבים בהכנף" (וכלומר לפי דבריו עליו להיות נמשך גם בזה אחר המנהג בנקב אחד).

ואכן כך היה שבשעה 2 בלילה "כשכבר היה בדעתי אויסטאן דעם ט"ק" לילך לישן שמע דפיקות בהדלת ואז הגיעו (הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל).

35. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

36. ע"י מע"ר סי' י"ז שהיה לובש טלית מבגד של צמר גפן, יע"ש.

ג.

בעניני נטילת ידיים

א. ר' דוד ז"ל אמר, ששמע בשם החזו"א, שמכיון שצריך נטילת ידיים כשנוגעין בנעלים (כמבואר בשו"ע סי' ד') ש"מ דצריך להמנע מלנגוע עד כמה שאפשר³⁷.

ב. ופעם אמר החזו"א, וכי פלא יש בדבר, שבזמנינו אין גדלים גדולי תורה אמיתיים, וכמו בדורות שעברו. אלא מכיון שהיום הקטנים מלובשים במכנסים קצרים ושרוולים קצרים, ומועדים הם תמיד לנגוע בידם במקומות המכוסים שבגוף, דבר שהוא מצריך נטילה, וכי יכול לגדול מהם גדולי תורה³⁸.

ד.

בעניני קריאת שמע ותפלה

א. סיפר רבי דוד, שפ"א כשהתפלל אצל החזו"א ראוהו יוצא באמצע ק"ש [בפרשה ראשונה כשאמר ודברת בם] מביהכ"נ [שבביתו] כדי ליטול ידיו.³⁹

ב. חסיד אחד עובד ה', ששאל לפני מרן הגרי"ז בענין נקיות הגוף לתפילה, עד כמה צריך ליזהר בזה. והגרי"ז אמר לו שלא צריכים "צו זיין נארוועז"

---

37. כידוע היה מרן מקפיד מאד מאד על טהרת הידים, ועי' בקובץ אגרות ח"א אגרת ד' בסופו, שכתב שם שמאד החמירו בזה יעו"ש. (וראה "דינים והנהגות" פ"א סעיף א' ב').

38. ר' יקותיאל יצחק הלוי מפי ר' דוד ז"ל.

39. כנראה מפני שלא נטל ידיו קודם התפלה, (מהגר"מ גריינימן שליט"א).

יותר מדאי בזה. ואמר בשם אביו הגר"ח זצלה"ה, "דער טאטע האט גיזאגט רבי ברוך בערין, אז קילעהן פרומקייט איז אויך פרומקייט"⁴⁰.

ג. הנה בהפסוק יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ד' צורי וגואלי, תיבת "לפניך" אפשר לפרש בשני אופנים, דאפשר דקאי אלמעלה, ואפשר לומר דקאי אלמטה. ואמר ר' דוד ז"ל שמרן הגרי"ז הי' אומר מחמת כן הפסוק יהיו לרצון וגו' שני פעמים, פעם אחת והגיון לבי לפניך / ד' צורי וגו', ופעם שני אמרי פי והגיון לבי / לפניך ד' צורי וגו'⁴¹.

ה.

בעיני קדיש

א. סיפר רבי דוד ז"ל, שפעם ירד אחד לפני התיבה אצל מרן החזו"א זללה"ה, הלה אמר הקדיש כהרגילו לומר "ויצמח פורקניה וכו'". הי' שם יהודי אחד מפינסק שחרה לו על זה מאד, היתכן לעשות כן אצל החזו"א, ואחר התפלה ניגש הלה אל החזו"א ואמר לו בקול נסער "ער האט געזאגט ויצמחו", אבל החזו"א השיב לו בנועם "וואס איז, מיר ווארטן נישט אויף די גאולה?"⁴².

---

40. תוכן כוונתו: שהגר"ח אמר פעם לתלמידו רבי ברוך בער, כי לפעמים צריך גם לקרר את האדם מן ה"פרומקייט" היתירה שלו, וזה גופא הוא פרומקייט, היינו משום שלא יבא לידי מכשול באיחור זמן תפילה מחמת כך.

41. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

42. הר"מ בלוי שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

ו.

בעניני תחנון

- א. פעם אחת, במנחה של חול אחרי חזרת הש"ץ, התחיל החזן לומר קדיש לפני תחנון, וצוה החזן "א לגמור ולא אמרו אח"כ תחנון⁴³.
- ב. החזן "א הי' נוהג לומר תחנון אחר אסרו חג דסוכות, כי רק לפי מנהג ירושלם "א תחנון כל חודש תשרי. וכן אמרו אצלו תחנון אחר אסרו חג דשבועות, ובי"ד אייר.

ז.

בעניני קריאת התורה

- א. ר' דוד ז"ל היה מספר, על דרכו של החזן "א בשעת הוצאת הספר תורה שכשהיה מגיע להקטע "כי עין בעין יראו", היה נשמע קולו כנגן המתנגן בקול נעימה וקדושה, (והנעימה הזאת ידועה גם עכשיו).
- ב. ר' דוד ז"ל סיפר מהחזן "א, שפ"א כשהי' בדאטשע (=הבראה) על יד קאסאווא, ביקש מאחד שיקח אותו על אופניים (היינו כמו אופנים משא דאז בעלת שלשה גלגלים) עד קאסאווע, כדי לשמוע קריאת התורה. וזה היה דרך די רחוקה, כמדומה שהיה דרך של כשלש וחצי ק"מ⁴⁴. [זה היה בא' מימי ב' וד', והחזן "א לא היה לו מנין אותו יום לתפילה, ולכן נצטרך

---

43. עובדא הכי הוי במנחה, והחזן רק "התחיל" לומר קדיש, (וכן הוא ב"דינים והנהגות" פרק ח' ס"ד). אבל ר' דוד אמר בשם החזן "א, הטעם שצויה לגמור משום שאחר אמירת תתקבל שוב אין מקום לומר תחנון, וא"כ לא תליא ב"התחיל" קדיש. ואפשר הטעם, שמכיון שהתחיל הש"ץ לומר הקדיש כבר לא רצה להפסיקו באמצע, היינו שיאמר רק חצי קדיש ואח"כ תחנון ואח"כ קדיש תתקבל, ולכן צויה לגמור ולא לומר תחנון כלל, אבל מ"מ עיקר הטעם היא משום אמירת תתקבל ולא משום שהתחיל קדיש. ונפק"מ בכ"ז בטעה הש"ץ בשחרית, (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

44. ואולי שבע ק"מ, או שיעור אחר.

לחפש אחר קריאת התורה]. ולאחר מכן, עורר אחיו ר' איצ'לע זללה"ה את הקהל, שלא ישיחו בביהכ"נ ובפרט שיזהרו מלשוות בשעת חזרת בש"ץ וקרה"ת, והביא לדוגמה ואמר, אם לכבודה של תורה באים רכובים על אופניים מרחק כה רב, על אחת כמה וכמה שצריך ליזהר שלא לזלזל בה במקומה. ע"כ.

ג. סיפר ר' דוד ז"ל, כי בראש השנה האחרון לימי חייו של החזו"א, קרה שהגבאי קראו לעלות לתורה בשם: "הרב אברהם ישעיה", נענה החזו"א על אתר ואמר: "נתנו לי את השם ישעיהו"⁴⁵.

ח.

בעניני זימון וברכת המזון

א. ר' דוד ז"ל אמר, שלדברי החזו"א באו"ח סי' ל"א אות א' דנקיט בברכת הזימון הוא מדאורייתא, נמצא מבואר שאין לבן י"ג להיות המזמן בברכת המזון כשיש ג' גדולים בלעדו, אלא א"כ ידוע שהביא ב' שערו"ת⁴⁶.

ב. החזו"א לא הי' נוטל רביעית למים אחרונים, ושאל ר' דוד דבמעשה רב (אות פ"ה) מבואר דצריך רביעית, ואעפ"כ אמר ע"ז "א פרישע נטילה"⁴⁷.

ט.

בעניני ברכות

א. כשאכל החזו"א בננות באמצע סעודתו לא בירך עליהם⁴⁸.

---

45. הגר"מ שטיין שליט"א מפי רבי דוד ז"ל, וכן סיפר לי הגר"י ברטלר שליט"א שהיה נוכח אז ושמע זאת מהחזו"א.

46. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

47. כלומר לא שמיע לי שזה מהגר"א, (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

ב. אמר ר' דוד ז"ל, שהחזו"א היה דרכו בשתיית תה, שלא לברך ברכת בורא נפשות, אלא א"כ שתה את הכוס בבת אחת דוקא. אולם בשתיית חלב לא הקפיד ע"ז, ובירך בורא נפשות גם אם לא שתה בבת אחת. וטעמו משום דבגמ' ברכות דף מ"ד ע"ב מבואר, דברכת בורא נפשות על מים הוה רשות, דקאמר התם רב אשי אנא זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו, וכיון דאמר רק "דכי מדכרנא" מבואר דברכת בורא נפשות דבתר שתיית מים הוה רק רשות, וא"כ רק אם שתה בבת אחת דאז מברכין לכל הדעות אז בירך ברכת בורא נפשות, אבל לא בדשתה פסקי פסקי. ומשא"כ בתר שתיית חלב, דהתם ברכת בורא נפשות הוי חיובא ולא רק רשות, התם בירך גם אם לא שתה בב"א וסמך על הדיעות שמצטרף⁴⁹.

ג. וסיפר עוד ר' דוד, שראה פעם אצל מרן הגרי"ז בביתו, כשביקש להגיש לו כוס תה, וכשהביאו לו שאל למה לא מילאהו עד למעלה, וחזרו והביאו כוס מלא. וראה שלא שתה בב"א רק בכמה פעמים, ואח"כ בירך עליה בורא נפשות⁵⁰.

ד. הבא מחו"ל באוירון יש לברך הגומל בשם ומלכות⁵¹.

---

48. אולי הטעם משום שהוא היה קובע סעודתו עליהם ולכן כבר נפטר בברכת המוציא, (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

49. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

50. מפי הנ"ל.

51. וכן שמעתי מר' שמעריל (גריינימן זללה"ה) בשם החזו"א (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

בעניני זמנים

א. ר' דוד ז"ל אמר, ששמע מהחזו"א, שאע"פ שהמשנ"ב פסק בסי' רל"ג ס"ק י"ד, שאפשר להתפלל מנחה בדיעבד עד שיעור ג' רבעי מיל (שהוא 13 דקות) אחר השקיעה, מ"מ לדעתו גם בדיעבד אין להתפלל אחר השקיעה. והוסיף שאם תשאלו, שתמיד אני אומר שהלואי שנצא כל הבדיעבד'ס, אשיב לכם, כל הבדיעבד'ס כן, אבל בדיעבד זו לא⁵².

ב. בענין מאימתי הוי לילה, היינו זמן "צאת הכוכבים", היה דרכו של החזו"א לקבעו על פי ג' דברים: א) לראות אם יצאו כבר ג' כוכבים, ב) והיה מסתכל איך נראה פני המערב אם כבר החשיך דיו, ג) וגם לראות על השעון, אבל על השעון בלבד לא סמך. ופ"א שלח החזו"א לראות בחוץ אם כבר יצאו ג' כוכבים, וחזר השליח ואמר שיש כבר עשרה כוכבים, והסתכל החזו"א בעצמו וראה שעדיין לא החשיך כ"כ, ואמר לו החזו"א, מסתמא לקחת כוכבים מכל האופק, לא ג' כוכבים מרוכזים⁵³.

ג. יש שכתבו שהחזו"א הי' ס"ל דאחרי 45 דקות מהשקיעה הוא לילה, אכן ר' דוד ז"ל אמר, דבדידיה הוה עובדא במוצאי יוה"כ, שהחזו"א אמר לו לעבור לפני התיבה להתפלל מעריב 45 דקות אחר השקיעה, ומיהר והגיע

52. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

53. מפי הגר"י ברטלר שליט"א שבדידיה הוי עובדא.

לק"ש קודם 50 דקות אחר השקיעה, והורה החזו"א להכריז אחר מעריב שיקראו עוד הפעם קריאת שמע⁵⁴.

ד. ואמר רבי דוד ז"ל, כי החזו"א פסק בילד שנולד עש"ק 35 דקות אחר השקיעה שמלין אותו בשבת⁵⁵. ורק לגבי ק"ש דקדק לקרוא 50 דקות אחר השקיעה, ואחר 50 דקות אמר החזו"א דתו אין לחוש לשום דבר⁵⁶.

יא.

בעניני קריאת שמע שעל המטה

א. רבי דוד ראה פעם אצל החזו"א, שלא אמר אלא ברכת המפיל ונדרם, ואמר לו בהזדמנות, שלא היה בו כח כלל לקרוא ק"ש שעל המיטה, ובשארית כוחותיו אמר המפיל⁵⁷.

---

54. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל. והגר"י ברטלר שליט"א העירני ע"ז, שזכור הוא פ"א עובדא כזו שחזרו לקרות ק"ש אצל מרן, משום שהחזו"א חישב וצימצם הזמן ואמר להתחיל מעריב, ושיער בדעתו שבין כה עד שיגיעו לק"ש כבר יהיה זמנה, אבל ר' דוד נזדרז ומיהר לגשת להתפלל, ולכן יצא שק"ש אמרו בצימצום הזמן. וכמדומה שזה היה מוצאי תענית סתם ולא מוצאי יוה"כ, וכן אינו מודה לו בזה שהיה 50 דקות אחר השקיעה, ע"כ הערת הנ"ל.

ואגב, מפי הר"י מייזליש שליט"א שמעתי, שבדיריה הוי עובדא, ששאל את החזו"א אימתי הזמן לקרות קר"ש של ערבית שהיא מדאורייתא, והשיב לו בכהאי לישנא "חורף ארבעים דקות וקיץ חמישים דקות", (כנראה הטעם משום דבקיץ זמן דהכסיף העליון והשוה להתחתון שוהה לבא). וידידי הגאון רבי אלימלך הלוי פישל שליט"א הוסיף לי שהגאון בעל "קהילות יעקב" זצלה"ה אמר לו, דכשהחזו"א הגיע לאר"י אמר, כי כאן באר"י רואים שהמציאות כדעת הגר"א והגאונים, וסבר שכן עיקר לדינא, אלא שלחומרא חשש להסימן שמוזכר בגמרא הכסיף העליון והשוה לתחתון, ע"כ.

55. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל. וסיפר לי הר"י מייזליש שליט"א ששמע מר' דוד ז"ל, שהחזו"א פסק כן כשנשאל על כך ביום השישי האחרון לימי חייו.

56. בלשונו: "מער פון פופציג מינוט איז אף דער וועלט נישטא", הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל. וראה הערה הנ"ל, וראה עוד "דינים והנהגות" פרק ח' אות ז'.

57. מהגר"מ גריינימן שליט"א בשם ר' דוד ז"ל. ומסתמא גם אמר חד פסוקי דרחמי כדאיתא בגמ' ברכות ריש דף ה' יעו"ש.

יב.

סדר ערב שבת

בעניני שמו"ת

א. סדר שמו"ת, היה החזו"א נוהג בכל יום ויום קצת מהסדרא, וקורא עד פתוחה וסתומה, או היכי דסליק ענינא. והיה משאיר להשלים הפרשה עד אחר הקריאה בציבור בדוקא, וקודם הסעודה. (ובזה מתקיים טפי ענינא דכל המשלים פרשיותיו "עם הציבור" דייקא⁵⁸).

ב. פרשת וזאת הברכה צריכים לגמור ה"שנים מקרא ואחד תרגום", ביום הושענה רבה עד לפני השקיעה⁵⁹.

---

58. כך מסר ר' דוד ז"ל את הנהגתו של החזו"א. והטעם משום דבהא מתקיימא טפי ענינא דכל המשלים פרשיותיו עם הציבור דייקא. והראה לדברי הב"ח סי' רפ"ה, שמפורש יוצא כן מדבריו, וז"ל שם "אבל במרדכי פ"ק דברכות וכן בסוף ה' מזוהה משמע דבע"ש וכ"ש מקודם אינו מצוה מן המובחר, אלא דוקא בשבת בבקר וקודם האכילה, דבאותה שעה משלימין הצבור, ומצוה מן המובחר להשלים עם הצבור דוקא לא מלפניו ולא מלאחריו", עכ"ל קדשו של הב"ח. וממה שכתב בשבת בבוקר וקודם האכילה, מוכח דמיירי לאחר הקריאה בתורה בציבור. (כ"ז שמעתי מהרה"ג ר' רפאל ברלין שליט"א משמיה דר' דוד זצ"ל, רק דאינו זוכר אם אמר לו את דברי הב"ח בשם החזו"א, או שזה מראה מקום מר' דוד ז"ל).

59. הכי הוי עובדא, פ"א בהושענא רבא סמוך לכניסת החג, ור' דוד הכין את המים בבית מרן, ובאמצע מילוי המים והכנת הבית לחג, שאלו מרן אם כבר גמר שמו"ת מפרשת וזאת הברכה, וענה עדיין לא, ואמר לו החזו"א כי עכשיו זמנה עוד קודם השקיעה, וע"כ ילך תיכף לגמור שמו"ת, והוא לבדו ימשיך להכין את המים. (ובזה"ל סיפר ר' דוד שאמר "יעצט איז דער זמן, יעצט איז דער זמן, איך וועל שוין ענדיגן", מפי הגר"י ברטלר שליט"א). ועיין בשערי תשובה סי' רפ"ה שהביא מברכ"י בשם האר"י ז"ל שכיום הושענא רבא יקרא פרשת וזאת הברכה שמו"ת, ושם במ"ב ס"ק י"ח הביאו להשע"ת, והוא דלא כדכתב במ"ב סי' תרס"ט ס"ק ד' בשם הפוסקים שבליל שמחת תורה יקרא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום שעתה היא זמנה, ואכמ"ל. אלא שצ"ע קצת, כיון דבכל שבת היה החזו"א גומר שמו"ת רק בשבת בבוקר קודם הסעודה, ומ"ש בהושענא רבא דצריך דוקא להקדים.

בעניני קידוש, סעודת שבת, הבדלה, ומלוה מלכה

א. סיפר רבי דוד ז"ל, שנסתפק לו פ"א בשיעור כוס של רביעית, מה הדין בכוס שאינו מחזיק רביעית, ועם הגודש של היין שעולה למעלה על גדותיו יש בהיין שיעור רביעית, אם אפשר לקדש בכוס זה, כיון דסוף סוף יש בו רביעית יין. ושלח שאלה זו לפני הגאון מטשעבין זצללה"ה, ע"י אחד שנסע מב"ב לירושלים, והגאון מטשעבין השיב לו תשובה ע"ז (כמדומה שאמר שהדבר תלוי בדברי התוס' בעירובין דף ד' יעו"ש). אח"כ בהזדמנות אחת שאל שאלה זו מהגרי"ז, אמר לו הגרי"ז בלשון תימא ובזה"ל: "ס'איז א שיעור אין בעכער?", (היינו דאם הכוס מחזיק רביעית בצירוף עם הגודש, שפיר דמי כיון דעכ"פ סוף סוף הרי יש כאן רביעית יין, ודוק)⁶⁰.

ב. רבי דוד ז"ל אמר, דהחזו"א הי' ס"ל, דאע"ג שמשקה בירה היה תמיד נחשב לחמר מדינה, מ"מ היום שמצוי כל מיני המיצים למיניהם ביטלו משקאות אלו דין חמר מדינה מבירה, כיון שרגילים בהם יותר מאשר רגילים בבירה, ואילו המיצים עצמם ודאי לאו חמר מדינה נינהו כיון דאינן משקין חשובין, [והרבה מהם הם מים בעלמא], וא"כ אין לנו היום חמר מדינה כלל⁶¹.

60. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל. וכן הוא ג"כ דעת מרן החזו"א, שמשערין הרביעית עם הגודש (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

61. כי בשנים הראשונות של מרן בארץ ישראל, עדיין החשיב את הבירה לחמר מדינה, אבל עם הזמן נשתנה הדבר הואיל ורוב שתיית העולם היא המיץ שנעשה נפוץ ביותר, והיה חושש שהבירה איבד את חשיבותו, (ועי' בשו"ע הרב סי' תע"ב סעיף כ"ט, וראה "דינים והנהגות" דמשום כך היה מבדיל במוצאי שבת חזון על היין ולא על בירה).

וכאן מקום לציין, שאחד הדפיס בטעות בשם ר' דוד ז"ל (במאמר שהדפיס בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון נ"א עמוד קי"ז), שאמר לו בשם החזו"א, שמכיון שהמיץ תפס את מקום הבירה "הוי

ג. בדעת החזו"א לענין קידוש במקום סעודה, כתב ר' דוד ז"ל "לכתחילה קידוש במקום סעודה דוקא פת⁶², והוי עובדא וצוה לשתות רביעית שלימה ודי", ע"כ. ומעשה היה בקידוש דשחרית⁶³.

ד. בסעודת שבת בבוקר, שהיתה אחרי תפילת ותיקין, היה מרן אוכל בה דגים, וגם אכל בה מאכלי חלב. ולאחר שהתפלל מנחה גדולה אכל סעודה אחרת של שבת, ובסעודה זו אכל בשר גם דגים, וזה היה אצלו הסעודה שלישית.

ה. לאחר הברלה היה החזו"א נכנס לחדרו, ופושט את כל בגדי השבת מעליו (גם המכנסים של שבת) ולובש בגדי חול, ומיד אח"כ אכל סעודת מלוה מלכה במלבושי חול, ואח"כ קיבל את הקהל⁶⁴.

יז.

בעניני שבת

א. בדבר רחיצת פניו בשבת אמר ר' דוד ז"ל, שבהיותו אצל החזו"א ראה שרחץ רק ליד העינים בסמוך⁶⁵.

ב. ר' דוד היה רגיל לומר, דמה שהחזו"א היה אוסר להשתמש באלעקטרי בשבת, היה גם באופן דליכא משום מעשה שבת, ומטעם חילול השם (ועיין חזו"א או"ח סי' ל"ח אות ד')⁶⁶.

ליה מיץ חמר מדינה לקדש עליו", והוא טעות גמור בשמו. ובשעתו כשנדפס קובץ הני"ל העיר לו ר' דוד ז"ל לכותב ההוא, שיראה לתקן את הדברים.

62. ראה סי' רע"ג בביה"ל ד"ה כתבו הגאונים מה שהביא מספר מעשה רב.

63. ועובדא הוי בדיריה.

64. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל

65. היינו לא במקום שערות הזקן, (אמנם צ"ב אם ראה ביום חול אחרת, כי לי כמדומה קצת שהי' רוחץ תמיד רק עינים, הערת הגר"מ גריינימן שליט"א). ועי' שאלתות להגר"ח מוואלאזין אות קי"ד שהזהיר שלא לקנח את פניו אחר הרחיצה בשבת משום איסור סחיטה רק בנחת ובזהירות רבה.

ג. ר' דוד ז"ל היה מספר, כי כשסיפרו להחזו"א על שכוונה חילונית אחת⁶⁷, אשר בשנאתם לדת קבעו להם את יום השבת באופן מופגן, לעשותו ליום כביסה רח"ל, ובכל המרפסות בשכונה היתה כביסה תלויה בפומבי. ואמר החזו"א כי משום פריצות הדור עלינו אם כן לעשות ההיפך מהם, ואין ראוי להשאיר בשבת בחוץ כביסה תלויה, והטעם אינו מדינא אלא כדאמרן.

טו.

בעניני עירובין

א. בענין תיקון עירובין היה דעת מרן החזו"א שקשה מאד לעשותו כהלכתו, וגם אילו יתקנו העירוב כהלכה הדרך שהעירוב מתקלקל. ובמכתב אחד כותב מרן לאחד (קוב"א ח"ג ק"ה): "הנידון, שלא נודמן אף פעם אחת כשבודקים את העירובין ביום ה' ועש"ק שימצאו שהצורת הפתח כולן קיימות וכו'", עיי"ש. ומאחר שעפ"י רוב יש בזה מכשולים, לכן היה אומר שאסור לשאת משא ביום השבת⁶⁸.

ב. וסיפר ר' דוד ז"ל, שהחזו"א התבטא פעם ואמר לו: "כשאני אומר שאסור [לשאת בשבת] מי יכול לומר שמותר, אומר אני שאין עירוב [כשר] בעולם". ובזה"ל אמר: "אז איך זאג אז סי'איז אסור ווער קען זאגן אז סי'איז מותר, סי'איז נישטא קיין עירוב אף דער וועלט", "בכל פעם כשהלכתי לבדוק הי' העירוב פסול"⁶⁹.

---

66. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

67. היא שכונת בורוכוב (וכיום איזור גבעתיים), שרובם היו מאנשי השומר הצעיר.

68. ראה "דינים והנהגות" פרק י"ד ס"א.

69. מרשימות הגר"א שליט"א מה ששמע מפי ר' דוד ז"ל. ומהאי טעמא היה אסור לצאת עם עגלת תינוק בשבת. וראה עוד משיכ"ב "זכור לדוד" ח"ב עמוד ק"מ, שמרן אמר פעם שאי אפשר לו לצאת

ג. כשהיה מרן הגרי"ז בבני ברק - בשבת שבע ברכות של בנו הגאון רבי רפאל הלוי זצ"ל - והלך לטייל לשאוף אויר, וראה הגרי"ז עמוד של העירוב, ושאל לר' דוד מדוע לא הוי ניהא ליה להחזו"א העירוב של בני-ברק. אמר לו ר' דוד מפני שלשה דברים: א) משום שהעמודים מתעקמים, ב) מפני שמצרפים את הגדרות שעושים מרשת, ואף אם עתה הם למטה מג' טפחים, מ"מ ע"י שבא רוח והעפר מתפזר קצת עם הרוח ונעשה גבוה יותר מג' טפחים ובטלה המחיצה דהגדיים בוקעין בו, ג) שלפעמים יש שטח גדול שהוא יותר מבית סאתיים ומפסיק. ואמר לו הגרי"ז שהשאלה שמחמת עקמימות העמודים היה לו גם בבריסק, אבל שתי האחרות לא היה נוגע שם⁷⁰.

טז.

בעניני ראש חודש וקידוש לבנה

א. ר' דוד ז"ל היה אומר בשם החזו"א, דללמוד היטב בראש חודש, מסוגל שלומדים טוב בכל החודש⁷¹.

ב. בקידוש לבנה היה החזו"א מקדש במרפסת מקורה שלצד מערב בצד רח' עזרא (היום רח' חזו"א). כי היה ס"ל שאין צריך דייקא תחת כיפת השמים, דסגי רק לצאת לחוץ כמי שיוצא להקביל פני מלך, ודי⁷².

בשבת לרחוב מאחר והשבת לעונג ניתנה, וכשהוא רואה אנשים מטלטלים עגלות ילדיהם הרי זה בשבילו היפך עונג שבת.

70. הגר"נ מאירזאהן שליט"א, מפי רבי דוד ז"ל.

71. הרה"ג ר"א כגן שליט"א בשמו, וע"ע "דינים והנהגות" בסופו.

72. כך מסר לי אחד בשם ר' דוד ז"ל, ואח"כ שמעתי כן מפי הגרי"י ברטלר שליט"א. ועי' באו"ח סוף סי' תכ"ז ובמ"ב שם ס"ק כ"א.

חג הפסח

יז.

בעניני בדיקת חמץ

רשימה קצרה מליל בדיקת חמץ אצל מרן החזו"א⁷³.

א. נכנסתי אל הקודש פנימה וקבלתי נר. מרן ז"ל אמר בפיו: "איך מאך אייך א שליח צו בודק חמץ זיין" (=אני עושה אתכם שליח לבדוק החמץ). ואח"כ בירך מרן ז"ל את הברכה.

ב. מרן ז"ל הורה לנו לכבד תחילה את החדרים, כמבואר ברמ"א סי' תל"ג סעיף י"א בשם המרדכי, דכל אדם צריך לכבד את חדרי קודם הבדיקה. ואח"כ הורה לנו להוריד המזרונים מעל המיטות, ולבדוק הברזלים והקפיצים באם נמצא שם פירורים, אח"כ הורה לנו להזיז את הארון ולבדוק תחתיו. מרן ז"ל נתלווה אלינו כל הזמן.

ג. הדברים שהי' עליהם חשש חמץ הורה מרן לסגור אותם ע"י מחיצה, וזכורני, ששאלתי אותו על חבילה של מרגרינה (חבילה שלימה) האם לסוגר שם, מרן ז"ל שהה כמה רגעים ואח"כ השיב שאין צורך.

ד. כאמור היה מרן מתלווה אתנו כל הזמן, וכשהגענו לבדוק בחדרו, התיישב מרן מרוב חולשה על הספה כדי לנוח, ומשם עקב אחר כל הנעשה⁷⁴.

---

73. רשימה קצרה ששלח לנו הג"ר רבי ברוך שטרן שליט"א. שהצטרף פ"א לר' דוד ז"ל לבדוק החמץ בבית מרן בליל י"ד ניסן, הלה למד בביהמ"ד של מרן ז"ל, ונקרא ע"י ר' דוד ז"ל לבא אל הקודש פנימה ולסייע בבדיקת חמץ.

ה. מרן זצ"ל אמר לנו להוציא את הטלית שלו מהטלית-בייטל (=כיס- הטלית) ולנערו, ואח"כ גם לנער את הטלית-בייטל. וכמו"כ בתפילין להוציאם מהשיידלאך (=מנרתיקן) ולנערם, כך עברנו ביסודיות על כל הבית ועל חפציו "הדלים".

ו. בדיקת החמץ נתארכה זמן רב כי הי' עלינו לבדוק את הספרים שברצונו ללמוד בהם בפסח דף אחר דף, כמבואר בחזו"א או"ח סי' קט"ז אות י"ח, וז"ל: נראה דלענין חיוב מחיצה שתקנו חכמים אין חלוק בין פירורין לגלוסקא יפה, והלכך חייבים לבדוק הספרים משום חשש פירורים אף שאין בהם כזית, עכ"ל.

ז. מרן ז"ל הורה לנו לבדוק גם את הש"ס של הביהמ"ד, ואמר שאם יצטרך הוא לגמרא יקח משם, ובכדי שיהי' ש"ס בדוק בביהמ"ד ללמוד שם. עקב כל זה נתאחרה השעה, ובכללות הבדיקה כבר היה אחר חצות הלילה, ומרן ז"ל הי' שבע רצון ושביעות רצונו היה ניכר על פניו⁷⁴.

יח.

בעניני מים שלנו ואפיית המצות

א. מרן הגרי"ז זצללה"ה היה לוקח מים-שלנו קודם השקיעה דוקא. ופ"א כשהיה רבי דוד ז"ל בבית מרן הגרי"ז ודיברו מענין מים שלנו, ושאל מרן הגרי"ז את רבי דוד ז"ל, אימתי לקחו מים שלנו, והשיב אחרי השקיעה

---

74. אגב, בין גברא לגברא הכניסה אותו מרן בעל הקהילות יעקב ז"ל קצרת דיסה עבור מרן ז"ל לארוחת ערב (מרשימת הנ"ל).

75. הג"ר ברוך שטרן שליט"א מוסיף שאחר שגמרנו לבדוק, אמר רבי דוד ז"ל - בנעימה המיוחדת אליו - וביקש ממרן משקה "לחיים" לגמרה של מצוה, מרן ז"ל נענה לבקשתו במאור פנים, והראה לו על שיירי היין שנשארו משבת, רבי דוד ז"ל לקח משם ואנו נתברכנו ממרן בברכת "לחיים". כשנפרדנו ממנו - והשעה היתה מאוחרת - אמר לנו מרן, כי יש להזדרז כדי שנוכל להגיע לשריפת החמץ בזמן, (ע"כ מרשימת הגר"ב שטרן שליט"א).

מיד⁷⁶. אמר הגרי"ז: יש שלוקחים קודם השקיעה, ויש שלוקחים אחרי השקיעה, "ווען מען נעמט איז גוט", [אימתי שלוקחים טוב]⁷⁷. - אולם כאמור, הגרי"ז עצמו היה מקפיד מאוד מאוד לקחת דוקא קודם שקיעה.

ב. והנה, ר' דוד היה רגיל להצטרף ל"מוצא" לשאיבת מים שלנו, ומעשה היה, ושנה אחת נתעכבו מלחזור לעיר משאיבת המים עד לאחר השקיעה, והגרי"ז הי' מודאג מאוד שמא נתאחרו עם שאיבת המים, וכשחזרו הגידו לו ששאבו הכל קודם השקיעה ורק נתעכבו בדרך חזרה, ולא נתקררה דעתו עד שר' דוד ז"ל אמר לו שהוא ראה עדיין את החמה כשעברו את שכונת עץ חיים (שהוא ליד התחנה המרכזית), ואז הי' ניכר עליו שנחה דעתו⁷⁸.

ג. סיפר רבי דוד ז"ל, שהגרי"ז אמר לו, שאילו הי' האבא [הגר"ח] נוכח בעצמו בעת אפיית המצות, הי' בודאי מזהיר על כמה דברים שאין אנו מקפידים בהם, ונתן דוגמא לדבריו, שהגר"ח בודאי הי' מבקש שיחליפו את המגבות אחרי כל גאנג, משום חשש פירורים⁷⁹.

ד. וסיפר ר' דוד ז"ל, שאחד שאל את מרן הגרי"ז על הכפולות הקטנות (כעין קמטים) הנעשות בהמצות מחמת ה"רעדלער" (=מחרר), וגם כיון שה"רעדל" לא היה טוב, לכן נקרעו מהמצה כעין לשונות דקים וניתזו כעין פירורים ע"ג המצה. והשיב לו הגרי"ז על הכפולות הקטנות שאינן

---

76. כך היה אצל מרן החזו"א שהיה שואב מיד אחרי השקיעה.

77. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

78. גם אח"כ בלילה כשריבר הגרי"ז מזה עם אחד מבאי ביתו, אמר הגרי"ז, "גם דוד פרענקל אמר שראה את החמה כשעברו עץ חיים..." (הגר"נ מאירזאהן שליט"א).

79. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי רבי דוד ז"ל.

כלום, ועל הלשוניות שנתזו אמר לו, מספיק להוריד רק את הכפולה עצמה מהמצה, ואין צורך לשבור גם כדי נטילה מסביב⁸⁰.

ה. הכפולות הדקות שבאו מחמת גלגול המצה, אמר ר' דוד בשם מרן החזו"א שהיה נזהר שלא לאכול מקום הכפולה אף שהיה נדבק יפה יפה⁸¹.

יט.

בעניני הפרשת חלה

א. סדר ואופן הפרשת חלה מהמצות למרן החזו"א: אחר שהניחו את כל המצות בסדין גדול, לקח שני הכנפות של הסדין באלכסון בצד אחד, ואח"כ שני הכנפות באלכסון בצד השני, ועשה עם כל הכנפות קשר למעלה, ונעשה כמו סל ממש, ואח"כ הפרישו חלה⁸².

ב. סיפר ר' דוד ז"ל ששאל את מרן הגרי"ז, היות שבבית אביו הניחו את המצות שהיו בקופסאות, אשר בכל אחת מהם לא היה כשיעור חיוב חלה, (מכיון שנעשו כנהוג מעיסות של פחות משיעור חלה), אלא שהכניסו את כל הקופסאות לארון, והיתה השאלה אם הארון מצרפם לשיעור חלה. והשיב לו הגרי"ז, "ארון זה שאתה שואל עליו הרי ראיתיו [כי הגרי"ז כשהי' בבית אביו/מחותנו ראה את הארון], והוא מחזיק ארבעים סאה, וא"כ אינו מצרף לחלה כיון שהוא כלי גדול הבאה במדה

---

80. ובלשון הזה אמר לו הגרי"ז: "אויב דו ווילסט דוקא נעם אראפ די כפולה פון אויבן ואי"צ כדי נטילה", ושאלו השואל האם הטעם משום דגם בהכרי נטילה יש כבר ששים, והשיב "דאס אויבעט", (מפי השואל בעל המעשה הגרי" ברטלר שליט"א).

81. ובשעת סעודה היה בודק אחרי כפולות דקות אלו ולא הכניס אל פיו רק אחרי שבדק יפה.

82. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

ואינו מצרף ע"פ המשנה במס' כלים (פט"ו מ"א) כדיעו"ש. ושאל ר' דוד דהלא אינו גדול כל כך, והשיב לו הגרי"ז מיד "עם הרגלים"⁸³.

כ.

בעניני פסח

א. בענין אכילת "שרויה" בחג הפסח, היה רבי דוד ז"ל אומר בשם מרן החזו"א, שהיה רגיל לומר "מיר עסן ניט שרויה, מיר עסן חלוטה" (=אין אנו אוכלים שרויה אנו אוכלים חלוטה). כי החזו"א הקפיד ביותר שלא להכניס את הקמח מצה אלא כשהמים רותחים ממש, וממילא יש לזה דין חלוטה ולא דין שרויה⁸⁴.

ב. החזו"א היה מצריך מלח על מצה בפסח בסעודה⁸⁵.

ג. הוי עובדא בפסח (דשנת תשי"ג). והחזו"א הוצרך לגמרא מס' זבחים, ולא היה תחת ידו, היות וכל הספרים היו עושין להם מחיצה וסוגרין בפניהם, (חוץ מהספרים שהיו משאירים על חג הפסח, שהיו בודקין אותן דף אחרי

---

83. מהגר"נ מאירזאהן שליט"א ששמע מפי ר' דוד ז"ל, ואמר לו ע"ז שזהו חידוש גדול שמצרף גם את הרגלים. ולהעיר, דמצינו באורח ריש סי' שי"ד דאין בנין וסתירה בכלים בכלי שאינה מחזקת ארבעים סאה, ושם נמדד בלי הרגלים כמו שכתב במ"ב שם ס"ק ג' בשם מג"א בשם הרמב"ם, והוא ע"פ משנה ריש פ"ח בכלים יעו"ש, וצ"ע מאי שנא. ועי' שם במחצית השקל מה שהביא בשם מעיל צדקה יעו"ש, וצ"ע. וב"הגדת בית בריסק" בדיני וסדר הפרשת חלה (עמוד מ') הביא, דמרן הגרי"ז היה "מסתפק" אם ארון שגדול כשיעור ארבעים סאה ואין לו גלגלים (אף אם יש אצטבאות המפרידות ואף אם שיעורו כולל גם את החלל מן הקרקע עד שולי הארון) אי הוי כלי לענין שיצרף לשיעור חלה וכו' ע"כ. ואיני יודע למה כתב דהגרי"ז "הסתפק" בזה. ואפשר דאין ראייה מנידון דידן שפסק לו דאינו מצרף, דאפשר דכוונתו היה רק לחומרא ולא לקולא, והיינו שעדיין צריך לעשות צירוף מעלייתא קודם הפרשה ולא לסמוך על צירוף של הארון.

84. היו גדולי ישראל בליטא, שחששו לחומרא דשרויה ומשום כך נהגו לעשות חליטה, וכמדומה שהמנהג נובע עפ"י דברי הגר"א, שאמר דהנוהגין לחלט ברותחין אין כאן בית מיחוש. וכשיצא ספר שנדפס שם בפשיטות שהחזו"א היה אוכל "שרויה" בפסח, אמר ע"ז ר' דוד ז"ל שזה לא מדויק, כי סוף סוף החזו"א הלא הקפיד מאד על חליטה, ואיך אפשר לומר בפשיטות שהחזו"א היה אוכל שרויה.

85. עי' באורח סי' קס"ז ס"ה, (וכמדומה שדיברו שלא עשה ז"ל כן, הערת הגר"מ גריינמן שליט"א).

דף שלא יהיו בהם פירוורין). והביא לו ר' דוד מס' זבחים חדשה בהשאלה מאחד שהיה בשנה ראשונה שלו וקיבל אז ש"ס חדש במתנה⁸⁶. בדרך לימודו, ביקש החזו"א לרשום הערה אחת על גבי הגליון, והיה החזו"א כמהסס לרגע האם יש לו רשות לכתוב על ספר שאינו שלו, כיון שלא נשאל אלא ללמוד בו, אבל תיכף אמר החזו"א בזה"ל: "לי מותר"⁸⁷. אח"כ כתב את ההערה, ובלי שינוי, וגם לא כתבה בעט דיו אלא בעפרון (כנראה משום שחשש בדיו מחמת חמץ)⁸⁸.

כא.

בעניני חמץ אחר הפסח

א. בבית החזו"א לא היו משאירים חמץ גמור על אחר הפסח על סמך מכירת החמץ.

ב. הוי עובדא, בצעיר אחד הסמוך על שולחן אביו ששאל את החזו"א, על שבבית הוריו קנו איטריות אחר הפסח, מבעל מכולת שמכר את חמצו, אי שפיר דמי לאוכלו, דכיון שאינו סומך עצמו על המכירה, והוי ליה לגבי ידידה בכלל חמץ שעבר עליו הפסח. והשיב לו החזו"א, שכיון שהחזו"א מכר את חמצו אצל הרב כנהוג, מאי הוי ליה תו למיעבד, ומהיכי תיתי למיקנסיה⁸⁹.

86. זה היה הגמרא של גיסו הרה"ח רבי אביגדור יחזקאל שיף שליט"א.

87. דקים ליה בגויה דזכות הוא לו ולזכות יהיה בעיניו שהחזו"א ירשום בכתב ידו את הערתו ע"ג גמרא שלו, מפי הגר"י ברטלר שליט"א שהיה נוכח בשעת מעשה.

88. ההערה נדפסה אח"כ בחזו"א קדשים ליקוטים למס' זבחים סי' ו' ס"ק ב', (זבחים דף קי"ז ע"ב) ד"ה אא"ב בעולה ושלמים פליגי וכו'.

89. ר"ל דאפילו לדעת החזו"א דס"ל בעלמא דחמץ שעבר עליו הפסח אפילו באונס אסור, ודלא כהנודע ביהודה דפוסק דבאונס לא קנסוהו, מ"מ הכא שמכר חמצו כנהוג יש לומר דלא שייך קנס, ואולי הטעם משום דבכה"ג הוי ליה כאונס, ויש לצרף דעת הנו"ב דאונס מותר, (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

ג. סיפר ר' דוד ז"ל, ששאל פ"א את החזו"א, איך אוכלים לאחר הפסח מצות מכונה⁹⁰, והלא המוכרם אוכל מצות מכונה גם בפסח, וא"כ הרי ודאי שאינו מוכרם בחמץ. והשיב לו מרן החזו"א, שבשטר מכירת חמץ כתוב גם כל חמץ בכל מקום שיש לי, וכשיבא אליהו אם יתברר שגם זה חמץ הרי גם זה היה בכלל המכירה.

כב. בעיני יו"ט

א. מרן החזו"א היה נוהג לערב עירובי חצרות גם ביו"ט, והטעם משום הוצאה שלא לצורך כללי⁹¹.

ב. מרן החזו"א אמר שאפשר להדליק הגפרור מאש אחרת אף מצד הראש (היינו מהצד שמדליקין בו) ואי"צ להפוך הגפרור⁹².

ג. מרן החזו"א לא רצה שיצאו עם עגלת תינוק ביו"ט⁹³.

---

90. שכן היו רגילים לאכול ממצות אלו שהיו אז בהכשר חוג חת"ס.

91. בספר ארחות רבינו (ח"ב דף ק"א) כתב וז"ל: סיפר לי הרה"ח רד"פ שליט"א, שמרן החזו"א זצוק"ל הי' מזכה על ידו את החלה של עירובי חצרות בערב יו"ט ואמר לו שזה כדעת הרמ"א "משום הוצאה שלא לצורך כללי" (סי' תקי"ח ס"א).

92. כי שאלו מהחזו"א, ריש שמחמירים שלא לקרב ראש גפרור לאש, שמא תקפוץ האש ותדליק את הגפרור, והוי ליה כמוציא אש חדש ביו"ט, ודחה זאת החזו"א שאי"צ לחשוש לזה, כי אין לגפרית שום מעליותא, דהא גם אם יחזיק קיסם ללא גפרית קרוב להאש, כשיתחמם הקיסם תקפוץ האש.

והנה י"א בשם החזו"א (ראה "דינים והנהגות" פי"ח ס"ח) שאמר דהמנהג להקל טפי, ולהדליק גפרור ביו"ט ע"י נגיעה בברזל מחומם שסביבות התנור, אבל ר' דוד ז"ל אמר ע"ז שאינו נכון, דהחזו"א לא התיר ככה ג. (=התנורים בחו"ל היו בנויים באופן שהאש היה סגור בפנים, והיה אפילו סכנה קצת לפתוח במקום האש, ואם רצו אש או בחול אפשר להדליק ע"י חיכוך, אבל ביו"ט שא"א ע"י חיכוך, היה מנהג בהרבה מקומות להקל ביו"ט, והיו נוגעין עם ראש הגפרור בתנור במקום החם והיה נדלק, שזה לא נחשב כמוציא אש חדש מן האבנים, כיון שאינו נדלק ע"י חיכוך, אלא ע"י חמימות האש הקיים). וע"ע במ"ב ריש סי' תק"ב ס"ק ד' שהביא מתשובות כתב סופר, שמחמיר לתחוב גפרור באפר כירה חם, או לחככו בברזל חם מלובן כמו בתנור ברזל, ורק אם יש שם גחלת בוערת מותר ליגע בה הגפרור שתדליק, יעו"ש. העירני לזה הגר"י ברטלר שליט"א.

ד. החזו"א אמר על המוהלים שקושרין ביו"ט עם פתילה (תחבושת גזה) על המילה, ואחר שגומרים מסובבין את שתי קצות הפתילה ביחד ביו"ט, (והתבטא שזה "ברייטקייט" מצידם לעשות כן ביו"ט)⁹⁴. ושאל רבי דוד ז"ל מה השאלה, אמר לו, הלא אתה לומד ביצה, ותנן אין גודלין את הפתילה ביו"ט.

כג. בעניני חול המועד

א. סיפר ר' דוד ז"ל שהיה נוכח כששאלו מהחזו"א "אם מותר להשתמש במשחת נעלים בפסח" [שע"פ רוב יש בהם ספירט של חמץ], והשיב החזו"א "לא משום פסח (היינו דמשום זה לא הייתי חושש משום דנפסל מאכילת כלב), אלא יש לדון בזה (המצחצח מנעליו) משום מלאכה בחוה"מ"⁹⁵.

ב. פ"א הגיעה טלגרמה לבית החזו"א בחול המועד, והדרך היא שצריך לחתום להדוור על קבלת הטלגרמה, וציוה החזו"א לר' דוד לחתום, מכיון

---

93. ואולי רק לביתו ציוה משום שהבריות יאמרו אצל החזו"א יוצאים בעגלה (הערה מהגר"ח קניבסקי שליט"א). אבל הגר"י ברטלר אמר לי בשם אחד מנכדי הגאון רבי יואל קלופט זצלה"ה, שזקיננו שמע זאת מהחזו"א להחמיר בזאת, ואף היו לו עמו בזה דברים מאין הוציא חומרא זו, וא"כ ברור שאין זה הטעם ואינו רק לביתו.

94. שפ"א כשישב החזו"א על הכסא כדי להיות סנדק, והמוהל סגר את שני הרגלים של הסנדק אחד לשני, ועשה זאת בחוזקה וכנראה שהכאיבו, ואח"כ הגיב "א ברייטקייט פון די מוהלים קלאפן צו די פיס אחד לשני", ובחדא מחתא הוסיף לומר, בענין קשירת הפתילה שהמוהלים עושין ביו"ט, (ולא ברור כוונתו אם מה שהתבטא "א ברייטקייט" קאי גם ע"ז שאין חוששין על הפתילה ועושין כדרכו, ואם היה לו בזה חשש או איסור).

95. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל. והחזו"א אמר אז עוד, שהמנהג לא לצחצח נעלים בחוה"מ (הערת הגר"י ברטלר שליט"א).

שזה יכול להיות ענין של פיקוח נפש. ושאל אותו אם לחתום ביד שמאל, ולא השיבו⁹⁶.

כד.

בעניני אסרו חג

א. החזו"א הי' אוכל סעודה גם במוצאי יו"ט, ואמר ר' דוד ז"ל, שהיה נוהג כן משום "עושה איסור לחג" ששייך לעשותו כבר במוצאי יו"ט, וכעין מלוה מלכה שעושים במוצאי שבת⁹⁷.

ב. לענין אמירת "למנצח יענך" באסרו חג יש דיעות בזה, (לדעת המהרי"ל והכל בו סי' מ"ב והאבודרהם סדר ער"ש דאין אומרים, ובמנהגים ובלבוש וכ"ה ברמ"א סי' קלא ס"א דאומרים), ואמר ר' דוד ז"ל בשם החזו"א, שכל זה לא שייך אלא באסרו חג של חו"ל, אבל באסרו חג בארץ ישראל לכו"ע אין אומרים, דהאיך יאמרו אנשי א"י "ביום צרה" על יום שבחו"ל חשיב יו"ט⁹⁸.

כה.

בעניני תענית

א. בספר ארחות רבינו (ח"ב דף קס"ב): "כתוב בשו"ע (סי' תקס"ד) כל תענית שאוכלים בו בלילה בין בצבור בין יחיד וכו', הרי זה אוכל ושותה עד

---

96. מהגר"מ גריינימן שליט"א.

97. ר' דוד ז"ל אמר בשם מנן החזו"א, דמה שאמרו בגמרא סוכה דף מ"ה ע"ב, כל העושה איסור לחג באכילה ושתיה מעלה עליו הכתוב וכו', היינו שאיסור לחג הוא כבר במוצאי יו"ט, ולכן היה ס"ל למנן דמצוה לאכול סעודה במוצאי יו"ט. ואמר עוד בשמו שכן הוא גם דעת היעב"ץ. (ועי' בקובץ מבקשי תורה "שלמי אליעזר" להרה"ג ר' שלום אליעזר רוטר שליט"א שכתב שר' דוד ז"ל אמר לו שחיפש דבר זה ביעב"ץ ולא מצא).

98. הגרד"מ שמידל שליט"א מפי ר' דוד ז"ל. והחזו"א גם אמר ע"ז פעם "אצלי עוד יו"ט ואחרים יאמרו תחנון", כי כידוע שלא עשה מלאכה דאורייתא ביו"ט שני, (מפי הגר"י ברטלר שליט"א).

שיעלה עמוד השחר וכו' ואם ישן יעשה תנאי, וצריך להתחיל לאכול יותר מחצי שעה לפני עה"ש (כמבואר במ"ב סי' פ"ט ס"ק כ"ז). וכן אמר לי המשב"ק אצל מרן החזו"א זצוק"ל הרה"ח רד"פ (שליט"א) [זצ"ל], שמרן החזו"א זצוק"ל הי' אומר בצום למקורביו שיקומו לפני עלות השחר, ויאכלו ויעשו תנאי על כך לפני שהולכים לישון, וכן אמר לי, שמרן אמר לו שיגמור את אכילתו מחצית השעה לפני עלות השחר⁹⁹.

כו.

בעניני תשעה באב

א. בשבת חזון לא נתן החזו"א שיקראו בבית מדרשו פסוק "איכה אשא לבדי" בניגון של איכה, וכן ב"הפטרת חזון" לא קראו בניגון איכה, דהרי ליכא אבילות בפרהסיא בשבת¹⁰⁰.

ב. ביולדת שהניקה, ונשאל מרן [החזו"א] זללה"ה היות שבכדי שלא תאבד החלב צריכה לשתות אם גם בת"ב להקל בשתי' וצוה ז"ל שלא תסתכן ח"ו באבוד החלב ולשתות, - מרשימות ר' דוד ז"ל.

ג. בספר ארחות רבינו (ח"ב דף קמ"ב): סיפר הרה"ח רד"פ (שליט"א) [זצ"ל] ששימש את מרן החזו"א זצוק"ל, שראה את מרן אומר תהילים בערב ת"ב לאחר חצות¹⁰¹.

---

99. ואפשר שלא הצריך שיעור זה אלא בקבע עצמו לסעודה דרך הוי מעשה, אך לא בטעימה בעלמא, ועי' במ"ב ס"ק כ"ז.

100. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

101. וראה שם עוד, שכתב דמרן החזו"א זצוק"ל הסתכל בת"ב בספר סדר הדורות, וכן בשם הגדולים מהגחיד"א ז"ל ואמר שזה לא תורה, וכן התיר לאחותו הרבנית ע"ה, לומר תהילים, וכן אמר לי הגר"ח שליט"א שגם לו התיר, ע"כ מספר ארחות רבינו.

ד. במוצאי ת"ב לפני מעריב רחץ ידיו "נעגל וואסער" והיה לובש גרבים אחרים, ולבש את הנעלים, ואח"כ נכנס למעריב [בביהכ"נ שבביתו]¹⁰².

בז.

בעניני אלול ועשרת ימי תשובה

א. בספר ארחות רבינו (ח"ב דף קצ"ה): סיפר המשב"ק אצל מרן החזו"א זצוק"ל הרה"ח רד"פ (שליט"א) [זצ"ל], ששאל את מרן בענין המנהג לומר בכל יום מימי חודש אלול עשרה מזמורי תהלים האם נוהגים כך, וענה לו מרן, ודאי, עכ"ל.

ב. סיפר ר' דוד ז"ל, שבצום גדליה נדחה שהיה בשנת תשי"ד, היה ברית מילה אצל הג"ר שמריהו גריינימן זצ"ל, בן אחותו של החזו"א, והורה לו החזו"א להשלים התענית¹⁰³.

ג. מעשה באחד ששכח או נאנס ולא עשה כפרות קודם יוה"כ כנהוג, ושאל אם לעשות כפרות בהושענא רבא, ואמר לו מרן שלא יעשה¹⁰⁴.

בח.

בעניני סוכה

א. מרן החזו"א היה מקפיד שלא לכסות השולחנות שבבית במפה בימי חג הסוכות, כדי להראות את הארעי שבבית ואת הקבע שבסוכה, ואמר שכן

---

¹⁰². הגר"מ גריינימן שליט"א בשם ר' דוד ז"ל. (אמנם צ"ע אי שרי לאחרים לעשות כן, דהוא משום איסטניסות עשה כן, כיון שהלך יחף כל היום עם גרביים, הערת הגרמ"ג שליט"א. וגם אפשר, כיון דהחזו"א לא החליף גרביים בשבת חזון - כדי לקיים מנהג הרמ"א לפחות בגרביים - וא"כ הוי אצלו איסטניסות טפי, מהגר"י ברטלר שליט"א).

¹⁰³. הר"מ בלוי שליט"א. ועי' או"ח סי' תקנ"ט במ"ב ס"ק ל"ה.

¹⁰⁴. הגרמ"ג שליט"א מר' דוד ז"ל.

נהג אביו בקאסאווא¹⁰⁵, (כן הוא ג"כ בפמ"ג במשב"ז ריש סימן תרל"ט שכתב כן להדיא, אלא שמסיים שלא נהגו כן).

ב. בספר ארחות רבינו (ח"ב דף רכ"ג): מרן החזו"א וצוק"ל ישב בסוכתו תשבו כעין תדורו, נכנס להתפלל בצבור בביהכ"נ שהי' בביתו. וכן יצא כל יום לטיוליו היומיים הקבועים (מטעמי בריאות). כל טיול נמשך יותר משעה, טייל פעמיים ביום ולפעמים שלש פעמים ביום. וראיתי פעמים את מרן שעולה לגג ביתו ללמוד, ואמר המשב"ק הרה"ח רד"פ (שליט"א) [זצ"ל] (שראיתי את מרן לומד אתו על הגג). שמרן הי' מצטט את דברי הרא"ש סופ"ב דסוכה שאומר "לעיוני צריך להתבודד ולישב בישוב הדעת ומצטער הוא בסוכה", עכ"ל.

ג. אמר ר' דוד ז"ל, ראינו אצל החזו"א, שהקפיד שהסוכה תהיה מרפנות שלימות, ולא הורשה להפחית בדופן חלון לאויר, למרות שהיה חם מאד בסוכה, אח"כ מצאנו בשלה"ק שכתב לפי דרך הסוד והקבלה שצריך להקפיד על ד' שלימות, ואמרנו אולי זהו טעמו של החזו"א.

ד. עוד אמר ר' דוד ז"ל, כי החזו"א הקפיד לסכך דוקא בענפים ירוקים ולא בקיינעס ובלפונים, והראה לדברי הפמ"ג סוף הלכות סוכה שכתב כן להדיא¹⁰⁶.

ה. סיפר ר' דוד ז"ל שפעם אחת נתלוה אל החזו"א בטיולו היומי, והחזו"א לא דיבר אז מאומה אלא הולך מהרהר ושקוע במחשבתו, ופתאום פנה אליו

---

105. הגרד"מ שמידל שליט"א מפי ר' דוד ז"ל, וכבר הובא מנהג זה בהגהות מנהגים. ואצל מרן גם לא כיבדו הבית במשך ימי חג הסוכות, ולא סידרו הבית כדי להבליט שדרים בהסוכה ולא בבית, (הגר"י ברטלר שליט"א).

106. וז"ל הפמ"ג (סוף סי' תרמ"ג). הסכך מן ענפי אילן דוקא עם עלים או יי"ח לכו"ע כי אף לטי"ש וקנים יש לפקפק בהם עתה [משום] גזירת תקרה, וכש"כ שיש לגמגם אם קולע קנים ועושה כמין דופן ומסכך בהם וכו' ע"כ. ואמר ר' דוד דלפי"ז גם אין לסכך במחצלות, גם אלו המיוחדים למהדרין.

החזו"א ואמר "אולי הם בכל זאת צודקים ויש בזה שאלה". ואח"כ הסביר שהשאלה הוא היכא שצבעו את הסכך בצבע האם יש בזה חשש.

ו. סיפר ר' דוד ז"ל, דכשבאו להחזו"א וסיפרו לו שגם בעלי-בתים התחילו לעשות סוכה עפ"י שיטתו, היינו עם חומרא שגם המעמיד דמעמיד לא יהא מקבל טומאה (סיפרו לו שכך עשו סוכה בבית ר' ז. י.), הגיב החזו"א ואמר "מי ביקש שיפרסמו בשמי". עוד סיפר ר' דוד ז"ל, שבשעתו כשסיפרו לו על ר' ז. ש. שבנה ועשה סוכה כשיטת החזו"א, נענה החזו"א ואמר כי לא התכוין בספרו לבעלי בתים¹⁰⁷.

כט.

בעניני אתרוג

א. על האתרוגים שקיבלו מראה ברוי"ן (חום) הבא מחמת זיעה ומשמוש הידים, שי"א שאינו מראה פסול שבאתרוג, אלא נחשב ממראות הכשרים. ועיין בחידושי חת"ס למסכת סוכה פרק לולב הגזול (דף ל"ו ע"א) שהכשיר, וכתב שכיון שמראה זה נולד מזיעת הידים נראה שנחשב הדר, כי מאחר שבאו ע"י מצותו, זהו הודו והדרו יעו"ש. ואמר ר' דוד ז"ל בשם החזו"א, שאמר ע"ז, שגם החת"ס לא נתכוין לומר שזהו מהודר וחשוב יותר, - וכמו שאומרים העולם משם החת"ס שאדרבה זהו הדר טפי -, אלא כוונת החת"ס היא, שמראה הברוי"ן שנגרם ע"י משמוש אינו פוסל, משום שעדיין נקרא אתרוג כשר, ועדיין יש עליו תורת הדר, כיון שמראה זה בא ע"י מצותו¹⁰⁸.

---

107. שמעתי מהרה"ג רנ"ד פרידמן שליט"א מפי ר' דוד. ובשנת תשנ"ב, כשהיה איזה אויפריף (עליה לתורה) לחתן בשבת חוהמ"ס, והמתפללים חיפשו אחר סוכה גדולה שעפ"י החזו"א לעריכת הקידושא רבא, וסיפר להם אז ר' דוד את כל הנ"ל (רי"ש פרידמן שליט"א).

108. וזהו מה שמסיים החת"ס: "ומ"מ כשר וכעין גרדומים דאתו משירי מצוה, וכעין מים מ'שירי טהרה, ודו"ק.

ב. ומפי הגר"מ הלוי שליט"א שמעתי, כי גם מרן הגרי"ז, אחרי שנעשה האתרוג ממושמש, וניכר בו המראות שמחמת זיעה ומשמושין, היה אומר, שצריכים כבר אתרוג אחר.

ג. בענין "לכם" לגבי אתרוג, הי' מרן הגרי"ז אומר לבנו הג"ר רפאל זצ"ל לשאול ע"י הטלפון מר' דוד זצ"ל, כמה מחיר האתרוג ששלח, ובפסיקת דמים זה הי' סגי¹⁰⁹.

ל.

בעניני חנוכה

א. בהדלקת נר חנוכה, היה החזו"א מדליק תחילה בנר הראשון הסמוך לפתח, וממשיך הלאה מימין לשמאל, וכן בכל הלילות.

ב. החזו"א הי' מדליק נרות חנוכה עשרים דקות אחר השקיעה¹¹⁰, ובכל לילה היה הסדר שאחר שלושים ושש דקות מההדלקה הי' אומר שיכבו הנרות, מלבד הלילה האחרונה הי' מניח שידלק עד הסוף, (כי בין כך אסור להשתמש בהנותר)¹¹¹.

ג. לענין חצרות שלנו, דעת החזו"א הי' שאין להם דין חצר לענין להניח נר חנוכה על פתח החצר מבחוץ, ואינו מקום הדלקה. (וכן כתב בספרו לגבי עירובין דאין להם דין חצר רק דין מבוי, עיין חזו"א עירובין סי' ס"ה אות

---

109. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל. - (וצ"ע אם יכול ללמוד מכאן לכל אדם דדילמא ידע בנפשיה דסמכא דעתיה עליה וגמר ומקני, ומשא"כ בכל אדם ובפרט היכי דעייל ונפיק אזוי).

110. וסיפר לי (ר' דוד ז"ל) שרד"צ הילמן שליט"א שאל את החזו"א מה הטעם להדלקה בזמן זה (ולא בשקיעה ממש או בצה"כ), וענהו שכך נהג אביו בקוסובה (הגרמ"ג שליט"א).

111. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

נ"ב), וכן הי' ס"ל להחזו"א דחדר מדרגות ג"כ דינו כמבוי וא"כ פתח חדר מדריגות אינו מקום הדלקה¹¹².

ד. ומה שהי' החזו"א מדליק בפתח ביתו הפונה למרפסת¹¹³, אין הטעם משום דהי' ס"ל דאפשר לצאת לרה"ר ולבא גם משם¹¹⁴, רק משום דהי' ס"ל דיש בה מעלה של "פתח הנראה לרה"ר" אע"פ שאינו פתח שנכנסים ויוצאים בו¹¹⁵.

ה. ושמעתי מפי דודי הגאון רבי רפאל הלוי סאלאווייצקי זללה"ה, דאביו מרן הגרי"ז הורה לו למעשה, דמאחר וביתו בקומה שניה, וא"כ פתח ביתו מבחוץ למעלה אינו פתח הפונה לרשות הרבים, על כן ידליק על פתח חדר המדרגות למטה הפונה לרחוב לרשות הרבים¹¹⁶.

ו. ושאלה כעין זאת שאל גם ר' דוד ז"ל מאת מרן הגרי"ז, היכן ידליק בבית אביו שהיתה בקומה שניה, ופתח חדר המדרגות שלהם נמי לאו מקום הדלקה היא דהלא אינו פונה לרשות הרבים אלא לתוך חצר פנימי, ואמר לו הגרי"ז א"כ תדליק בחלון הנראה לרה"ר¹¹⁷.

ז. מנהגו של החזו"א במוצאי שבת חנוכה, היה הבדלה קודם ואח"כ הדלקת נר חנוכה¹¹⁸.

---

112. הנ"ל.

113. כי החזו"א היה מדליק הנרות ליד פתח החדר שפנתה למרפסת, שהיתה פתוחה לחזית הבנין לרחוב (כיום רחוב חזו"א), ולמרפסת לא היה בו פתח פתוח לרחוב, (והכניסה לבנין היתה מצד השני בבנין כיום רח' בית הלל).

114. היינו משום דבשעת הדחק היה אפשר לטפס דרך המרפסת לצאת לרחוב ולבוא.

115. הגר"ג מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

116. היינו משום דס"ל דדינו כפתח ביתו או כחצר לפני הבית הפתוח לרה"ר.

117. ומרן הגרי"ז אמר לו עוד שאם ידליק בפתח הבית בפנים יהיה ברכה לבטלה, וע"כ ידליק דוקא בחלון הנראה לרה"ר. כ"ז שמעתי מפי ר' דוד ז"ל.

118. כך שמעתי מר' דוד ז"ל - בחנוכה תשנ"ז - כשאחד שאלו מנהג החזו"א כזה, כדי לקבוע בספרו. ושמעתי שכך היה המנהג בוילנא.

ח. סיפר הג"ר רפאל הלוי זללה"ה, שפ"א במוצאי שבת בעת שהיה יושב ומכין הנרות להדלקה, עבר הגרי"ז על ידו ולחש לו באזנו "אייל זיך נישט" (אל תמהר בהכנת הנרות)¹¹⁹.

ט. סיפר ר' דוד ז"ל, שאחד טען למרן הגרי"ז שכשמדליקין בפתח שני מפני החשד, סגי בנר אחד, ולא שייך שם כל ענין מהדרין ומהדרין מן המהדרין, וענה לו הגרי"ז שזה נכון¹²⁰.

לא.

בעיני פורים

א. העיד ר' דוד ז"ל, שראה את מרן הגרי"ז שהי' קורא את המגילה ביחד עם הבעל קורא מילה במילה, וגם הד' פסוקים שהקהל אומרים, הי' אומר עם הקהל, ואח"כ עוד הפעם עם הבעל קורא. והי' יושב בעת קריאת המגילה¹²¹.

ב. עוד העיד ר' דוד, שראה בליל פורים את מרן החזו"א שהי' קורא עוד הפעם את המגילה בביתו¹²², אף שהי' דרכו לקרוא עם הבעל קורא מתוך מגילה שלו. והוסיף ר' דוד, שהחזו"א רצה להצניע הדבר אפילו ממנו, אולם כששם לב שראיתי שהוא חוזר וקורא, אמר לי הטעם משום דהדרך בתענית שממהרים, ואכן בפורים ביום לא חזר לקרוא פעם שנית.

---

119. תפקידו של רבי רפאל היה אז להיטיב הנרות חנוכה להגרי"ז, ומיהר לעשותו במוצאי שבת מיד, והגרי"ז לחש לו באזנו לא למהר, ואמר בלחשיה שלא ישמעו האנשים שהיו שם בבית.

120. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

121. כנ"ל.

122. איני יודע אם תמיד (הערת הגר"מ גריינימן שליט"א).

ג. בשנת תש"ט אחר שירושלים נחצתה לשנים, והעיר העתיקה היתה בידי הערבים, נסתפקו מה הדין בכל שאר ירושלם החדשה הסמוך לה, אם קורין ב"ד או בט"ו¹²³. וסיפר ר' דוד ז"ל שבשנה ההיא הסתגר עצמו החזו"א בחדרו ליום וחצי לברר כל הענין, וכשיצא משם פסק לשואליו, דגם כשרק עכו"ם דרים בהכרך מ"מ בסמוך לו קורין בט"ו, (עיין בדבריו בחזו"א או"ח סי' קנ"ד אות ג')¹²⁴.

ד. ומרן הגרי"ז זללה"ה, מחמת הספק הזה, קרא את המגילה בתוך ביתו בצנעה ביום י"ד פורים דפרזים, מידי שנה בשנה, משנת תש"ט עד שנת פטירתו¹²⁵.

ה. סיפר ר' דוד ז"ל, דכשהביאו משלוח מנות אל מרן הגרי"ז היה מחכה עד שהיו מניחים לפניו על שולחנו, ואז היה אומר "תקנה לי חצירי"¹²⁶.

ו. פ"א כשהביא הרה"צ רבי עמרם בלויא זצ"ל משלוח מנות למרן הגרי"ז, ונתאחר והביאו דקה אחת אחרי השקיעה, אמר לו הגרי"ז לרבי עמרם, "איך נעם נישט פון אייך ס'איז שוין נאך'ן שקיעה". אח"כ אמר "נו, ס'איז נאך פאר רבי חיים וואלאזינ'ערס שקיעה, וועל איך נעמען"¹²⁷.

---

123. כיון דירושלם העתיקה נעשה כל יושביו עכו"ם ואין קורין בה בט"ו כלל, א"כ מה דין הסמוך לה. ועי' במ"ב בביה"ל סי' תרפ"ח ד"ה או שסמוכין להם.

124. הגר"ג מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

125. מפי בנו הגאון רבי רפאל הלוי זצ"ל.

126. הגר"ג מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

127. בתחילה אמר: "אין אני מקבל מכם המשלוח מנות כיון שכבר אחר השקיעה", ושוב אמר (אולי מחמת כבודו של רבי עמרם שרצה להנותו) "נו, כיון שעדיין קודם שקיעה להגר"ח מולוזין ע"כ אקבל את זה". הגר"ג מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

לב.

בעניני שידוכין ונישואין

א. בענין שני שמות שוים, אמר ר' דוד ז"ל בשם החזו"א, בשמות שוים של כלה וחמותה, שאם הם יגורו בשני עיירות שפיר דמי, ובעיירות גדולות (כגון ירושלים או ת"א) הוי עובדא ואמר שידורו רחוק אחד מהשני¹²⁸.

ב. ובשני שמות שוים של שני מחותנים, היה מעשה דאע"פ שהמחותנים היו בשני עיירות לא התיר אלא מטעם שלאחד מהם היה עוד שם אחר, וה"ה לחתן ששמו כשם חמיו¹²⁹.

ג. בענין שתיית כוס "שבע ברכות" בסעודה שלישית, כתב ר' דוד ז"ל, דמין החזו"א זללה"ה הורה בש"ק שלא לשתות אחר השקיעה כוס השבע ברכות, "וכך זכיתי לראות אצל מרן הגרי"ז זללה"ה, רק צוה לכסות הכוס ולהבדיל"¹³⁰.

לג.

בעניני אבילות וניחום אבלים

א. אמר ר' דוד ז"ל, שהחזו"א הי' מזהיר להחברא קדישא, שיזהרו מאד בשעת קבורה שלא יפול משהו עפר על המת¹³¹.

ב. ואמר עוד בשם החזו"א, דזמן הקמת מצבה היא בכלות י"ב חודש¹³².

---

128. הגר"מ גריינימן שליט"א מר' דוד ז"ל.

129. הגר"ח קניבסקי שליט"א.

130. מרשימות ר' דוד ז"ל.

131. ועי' שו"ע יו"ד סי' שנ"ז בבית לחם יהודה שהביא בשם ספר חסידים ליהיה עפר על פניו כי להם בושת כי נפשות המתים בתואר גופים, יעו"ש.

ג. סיפר ר' דוד ז"ל, כשמרן הגרי"ז היה בבני-ברק באדר תשי"ז על שבת שבע ברכות של בנו הג"ר רפאל הלוי זצ"ל, בשבת בבוקר דרך הילוכו בא לקראתו הגאון רבי חיים גריינימן שליט"א, שהי' אז בתוך השלשים על אביו זללה"ה, כשקרב אליו נעצר הגרי"ז ועמד מהילוכו ונשתהה זמן מה, ואח"כ המשיך ללכת מבלי לומר לו דבר. ואמרו הנוכחים אז, שכפי הנראה היה הגרי"ז כמסתפק תחילה בדעתו אם לנחמו בשבת או לא, והחליט שלא לנחמו¹³³.

ד. סיפר ר' דוד ז"ל שבאחד מימי השבעה של הגאון רבי אייזיק שר זצלה"ה¹³⁴, עלה החזו"א לביתו שליד ישיבת סלבודקה, וישב במקומו של הגאון ראש הישיבה, ולמד שם. ואמר החזו"א, שעושה כן מכיון שאין לו מנחמים והלא מבואר בשו"ע יו"ד (סימן שע"ו ס"ג) דיושבים במקומו¹³⁵.

ה. וסיפר ר' דוד ז"ל, שמרן הגרי"ז הגיע לב"ב לניחום-אבלים על פטירת החזו"א, וכשיצא הגרי"ז מחדר האבלים, הראה לו אחד¹³⁶ ששם בחדר השני יושבות הנשים, וכלומר שאפשר לנחם אותן, אמר לו הגרי"ז בזה"ל: "לא נהיגא גבן", והלך מבלי לנחמן¹³⁷.

---

132. אולם בעת הצורך הורה החזו"א לעשות מצבה קודם, וכן עשו בהמצבה של ה"ר חיים ב"ר יעקב שכטר ז"ל, שנקבר בהר הזיתים בשנת תש"ז בעת המהומות, וחששו שלא יוכלו אח"כ לעשות מצבה ועשו על פיו ליום השלשים, כך שמעתי מפי אחיו הרה"ג ר' אריה שכטר שיבלחט"א.

133. הגר"נ מאירזאהן שליט"א מפי ר' דוד ז"ל.

134. ראש ישיבת סלבודקה, ונתבקש לישיבה של מעלה בשנת תשי"ב. ובתו (א"ח) לחתנו הגאון רבי מרדכי שולמן זצלה"ה) ישבה עליו שבעה בביתו.

135. ודלא כפי שפורסם אז בעיתונות שהחזו"א הלך לנחם את בתו, כי החזו"א לא אמר כלל "המקום ינחם אתכם וכו'".

136. זה היה הג"ר ר' שמריהו גריינימן זצ"ל.

137. וסיפר ר' דוד ז"ל עוד, כי למחרת הגיע הגאון מטשעבין זצלה"ה מירושלים לנחם, ואחר שניחם את האבלים שאל היכן יושבות הנשים, משום שרצה לנחם גם אותם, וילדות היתה בי, שסיפרתי לו מה שהיה אתמול עם הרב מבריסק, שאמר שניחום אבלים דנשים "לא נהיגא גבן", ומיד השיבני הרב מטשעבין: "אבל אצלינו כן נהיגא גבן".

לד. ליקוטים שונים

א. סיפר ר' דוד ז"ל, שפעם אחת השתתף החזו"א בשמחת אירוסין שהיתה בתוך הבית בדירה קטנה, והיו הנשים יושבות בחדר הקדמי (הול) והגברים בחדר הפנימי, והגברים היו צריכים לעבור דרך חדר הנשים. אח"כ אמר לו החזו"א, שיש למחות אם עושים כן, משום שלא יאה לגברים לעבור בתוך עזרת הנשים. ואמר לו ר' דוד הלא הדירה שלהם קטנה, אמר לו החזו"א דהיה להם לבקש מהשכן, בכדי שלא יצטרכו לעבור דרך העזרת נשים.

ב. ר' דוד ז"ל היה אומר בשם החזו"א, שאין לתת לחתן וכלה המאורסים להיות "קוואטיר" בברית מילה¹³⁸.

ג. החזו"א היה אומר, שאין לתת להילד שם כזה שיתבייש בו כשיגדל. וסיפר ר' דוד ז"ל, מעשה באחד ששמו היה "חלוונא", והתלוצצו הילדים ממנו, וצעקו אחריו ברחוב. ואמר החזו"א, דאביו של זה עוד יתן את הדין על שנתן לבנו שם פלאי שמתבייש בו¹³⁹.

ד. החזו"א זללה"ה אמר, דכשנותנים שם להילד אחר שמות אבותיו, עושים בזה טובה לאותו נפטר שעל שמו נקרא. ואם נותנים שם לילד, אחר שם של פרשת השבוע (כגון "משה" באם חל בפרשת שמות, "מרדכי" "מנחם" אם חל בפורים ות"ב וכיוצא)¹⁴⁰ אז עושים בזה טובה עם הילד.

ה. פעם אחת, דברו אצל מרן החזו"א מענין תגלחת שערות ראשן של נשים נשואות, שנהגו בארץ אונגריין לגלח את כל שערותיהן, וכך נהגו בגלילות

---

138. הגרל"ד וינטרוב שליט"א.

139. ר' יקותיאל יצחק הלוי שליט"א מפי ר' דוד ז"ל בשם הגרמ"צ ברגמן שליט"א.

140. עי' מהרי"ל הלכות פורים גבי מילה בפורים, ועי' גם תשב"ץ ח"ג סי' ח' שהזכירו מנהג זה.

החסידים. ואמר החזו"א ע"ז: רבליטא לא היו הנשואות נוהגות כן מעולם. ואז הראה ר' דוד ז"ל להחזו"א את דברי המשנ"ב (סי' ע"ה בביה"ל אמצע ד"ה ודע), שמדבריו שם משמע דגם בליטא היה המנהג מלפנים להתגלח, וז"ל שם: "ודע עוד שהנשים שהורגלו לילך בשערות ראשן וכו'", ומשמע, דמלפנים לא נהגו לעשות כן אלא שהורגלו בכך, והוצרכו לאזהרה מיוחדת, והחזו"א הסכים עם זה.

ו. החזו"א כשיצא לדרך היה נוטל עמו את הטלית ותפילין שלו אף כשהיה דעתו לחזור בו ביום¹⁴¹.

ז. אמר רבינו הק', לא רק מחלל שבת בפרהסיא אלא גם בעל דעות כוזבות יינו יין נסך - מרשימות של רבי דוד ז"ל.

ח. מרן הגרי"ז זללה"ה נהג להוציא את הטרמוס מנרתיקו וכך לטובלו - מרשימות של רבי דוד ז"ל.

ט. כתב בספר בירור הלכה (ח"ד יו"ד סי' קט"ז), וז"ל: בענין שלא לעבור בין שני דקלים, "שמעתי מהגרמ"ש שליט"א ששמע מרבי דוד פרנקל זצ"ל, שבדירתו החדשה של החזו"א שכנו עברו במיוחד (ברחוב חזון איש), נקבע המעבר להבית בין שני דקלים, ומהר"ם הרב דויזניץ - כעת האדמו"ר מויזניץ שליט"א, שאל את החזו"א למה אינו מקפיד על

---

141. ראה במ"ב סי' ק"י סק"כ בשם החיי אדם, דכן ראוי לעשות לכל ירא שמים שמא יארע מקרה ויתבטל ממצוה, ואף דאולי יש לחלק בין זמנם להיום, מ"מ החזו"א היה נוהר בזה. ומסופר בשמו של ר' דוד ז"ל, שפעם אחת ראה החזו"א את הגאון רבי אליהו משקובסקי זצלה"ה, שבא מחיפה לב"ב, והוא מחזיק בידו הטלית והתפילין שלו, שאלו החזו"א אם כבר התפלל, והשיב הן, א"כ למה לך הטלית והתפילין, אמר לו משום שכשיצאתי לדרך לקחתי עמי את הטו"ת שלי. אח"כ הגיב החזו"א ואמר לר' דוד "דאס הייסט א ירא שמים", (=והו ירא שמים) ע"כ. ובמ"ב הביא עוד מהח"א דיוהר כל אדם שיהיה לו פת אפילו הולך למקום קרוב וכו', יעו"ש. ואציין שר' דוד היה נוהר תמיד בקיום שתי אזהרות אלו, ליקח עמו הן תפילין והן פת אפילו בשדעתו לחזור באותו יום.

הדינא דגמרא, וענה לו החזון-איש שבענינים הסגוליים שבגמ' אם אין קבלה ומנהג להקפיד לא קפדינן¹⁴².

י. בענין להעדיף ולקנות בחנויות של שומרי תורה, סיפר ר' דוד ז"ל, שהחזו"א שלח אותו לקנות תרופות, ואמר לו שילך לבית מרקחת פלוני הרחוקה, למרות שהיה גם בית מרקחת קרוב, והטעים לו מפני שהרוקח ההוא שומר שבת ורוצה לקנות אצלו לחזק את ידי שומרי שבת. אח"כ שאל ר' דוד את החזו"א, והלא מזונותיו של אדם קצובין הן מר"ה ולמה לטרוח עד למרחוק גם אם לא יקנה זה יקנה אחר ומה התועלת. ואמר החזו"א, ודאי, זהו חובתו שלו להאמין שמזונותיו קצובין ולא תועיל לו חריצות יתר להגדיל הכנסותיו, אבל לאידך גיסא חובת הזולת הוא לדאוג לכך ולפרנס ידי שומרי שבת לקיים בהם או קנה מיד עמיתך. והוסיף החזו"א ואמר, שמצוה זו שייכא אע"פ שעולה אצלו יותר כסף, ואע"פ שהוא טורח יותר לילך לשם ואפילו יותר זמן, ואע"פ שהאיכות אינו כ"כ טובה¹⁴³.

יא. לשואל אחד ששאל מהחזו"א, האם בזמנינו נמי קיים המושג ד"אדם ממשמש בכיסו בכל שעה", השיבו בחיוב¹⁴⁴.

יב. מרן זללה"ה כשרצה לאכול פרי הדר היה נזהר שלא לקלפו בעצמו, מפני הכנימות המצויות בקליפה שהדרך שנדבק בידיו, והיה אומר לאחר לקלף עבורו, - מפי ר' דוד ז"ל.

---

142. ועיין "דינים והנהגות" ח"ב יורה דיעה פרק ט' סעיף כ"ג.

143. ר"מ בלוי שליט"א מפי ר' דוד ז"ל, וראה גם ספר "תשובות והנהגות" להגר"מ שטרנבוך שליט"א ח"א סי' תת"ה.

144. הגראד"ג שליט"א משמי' דר' דוד ז"ל ששמע מהגרשי"ח שליט"א ששמע מהשואל הגר"ל שליט"א.